

Finansinio ir teisinio raštingumo vadovas Europai

Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga

Financial-Legal
Literacy for
Europe

FIN-LEG-LIT project, Erasmus+ KA2, 2020-1-FR01-KA204-080532_Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

© EURL Aristote, 2023 m.

© VšĮ Finansų teisės institutas, 2023 m.

© European Multicultural Association (vadovo vertimas iš anglų į bulgarų kalbą), 2023 m.

© RFS EUROFORM (vadovo vertimas iš anglų į italų kalbą), 2023 m.

© Hervé Pinel, 2023 m. (ilustracijos)

Ne šio vadovo autorių teisių turėtojai gali jį naudoti nemokamai ir laisvai pagal atvirąją licenciją be jokių apribojimų.

Šis kūrinys atspindi tik autoriaus nuomonę, todėl Nacionalinė agentūra ir Europos Komisija negali būti laikomos atsakingomis už jame pateiktą informaciją.

Ižanga

Sveikiname atsivertus Finansinio ir teisinio raštingumo vadovą Europai (toliau - Vadovas), parengtą įgyvendinant ES bendrai finansuojamą „Erasmus+“ projektą (unikalus kodas: 2020-1-FR01-KA204-080562 ; KA2 - Bendradarbiavimas inovacijų ir gerosios patirties mainų srityje) „Finansinis-teisinis raštingumas Europai“ (FIN-LEG-LIT) (<https://finleglit.eu/>).

Nuo projekto pradžios 2020 m. spalio mėn. FIN-LEG-LIT projekte bendradarbiavo penkios organizacijos partnerės iš keturių dalyvaujančių šalių (abėcėlės tvarka):

- Bulgarija (Европейска мултикултурна асоциация)
- Italija (RFS EUROFORM)
- Prancūzija (Eurl Aristote ir OENE – Organisation for Empowerment and Non-Formal Education)
- Lietuva (VŠĮ „Finansų teisės institutas“)

Pagrindinis vadovo autorius – Dr. Tomas Veršinskas, padedamas Roko Lazdausko ir Roko Liaudinsko iš VŠĮ „Finansų teisės instituto“. Rengiant vadovą visi projekto partneriai prisidėjo projekto metu surinktais duomenimis ir žiniomis bei išvertė vadovą į atitinkamas kalbas. Vadovo iliustracijas parengė Hervé Pinel. Vadovą recenzavo finansų ekspertas Andrius Normantas bei teisės ekspertas Mantas Meizeraitis.

Šiuo vadovu siekiama didinti Europos Sąjungos piliečių finansinį ir teisinį raštingumą. Remiantis vadove pateikta medžiaga, FIN-LEG-LIT projekto metu sukurta ir elektroninė mokymosi priemonė (www.finleglit-academy.eu) (toliau – E-priemonė), skirta gilinti finansinio-teisinio raštingumo žinias internete. Vadovas ir E-priemonė parengti penkiomis kalbomis: anglų, bulgarų, italų, prancūzų ir lietuvių. Vadovas taip pat išleistas popieriniu ir pdf formatais. Pastarąjį galima rasti adresu <https://finleglit.eu/> arba www.finleglit-academy.eu.

Vadovas ir E-priemonė parengti atsižvelgiant į tai, kad ES patiria didelių finansinių ir investicinių nuostolių dėl skirtingo piliečių finansinio ir teisinio raštingumo lygio. 2023 m. „Eurobarometro“ atliktas ES piliečių finansinio raštingumo tyrimas¹ parodė didelius skirtumus tarp šalių narių. Šie skirtumai prisideda prie susiskaidymo ir ekonominio disbalanso visoje ES, didindami ES piliečių pažeidžiamumą ekonominių svyravimų ir krizių, tokių kaip COVID-19 pandemijos, karo Ukrainoje ir kitų krizinių situacijų keliams iššūkiams.

FIN-LEG-LIT projektas skirtas mažas pajamas gaunantiems ir(arba) mažai įgūdžių turintiems ir(arba) žemos kvalifikacijos suaugusiems ES šalyse, kurių finansinio raštingumo lygis, remiantis minėtu „Eurobarometro“ tyrimu (2023 m.), itin žemas. Taip pat šis vadovas ir E-priemonė gali būti naudingi visiems europiečiams, siekiantiems gilinti savo finansines-teisines žinias, susijusias su asmeninių finansų valdymu.

Vadovas ir E-priemonė skirti naudoti seminaruose, praktiniuose užsiėmimuose ir paskaitose, taip pat individualiam mokymuisi. Minėtos priemonės parengtos taip, kad kuo geriau atitiktų europiečių iš įvairių ES šalių poreikius, todėl jose pateikiama bendro pobūdžio informacija, nepritaikyta konkrečiai šaliai ar konkrečiai finansinei bei teisei aplinkai. Todėl vadove ir E-priemonėje pateikta informacija turėtų būti vertinama ir taikoma atsižvelgiant į vietos kontekstą.

Vadovas taip pat remiasi 2022 m. priimta ES suaugusiųjų finansinės kompetencijos sistema (angl. – *Financial competence framework for adults in the European Union*)² ir yra viena pirmųjų finansinio-teisinio raštingumo priemonių, minėtą sistemą taikanti praktikoje.

Vadove nagrinėjami pagrindiniai asmeninių finansų valdymo aspektais. 1.2 skirsnyje bendrai nagrinėjamos pagrindinės asmeninių finansų valdymo sąvokos ir principai. Kituose skyriuose minėti aspektai nagrinėjami detaliau. Vadovas parengtas taip, kad jį būtų galima skaityti arba visą nuo pradžios iki galo, arba tiesiog pasirinkti dominančius skyrius. Todėl visi skyriai parašyti taip, kad juos būtų galima skaityti atskirai. Dėl šios priežasties kai kuri informacija skyriuose pakartojama bei pateikiamos nuorodos į kitus vadovo skyrius.

Vadovo ir E-priemonės naudotojai gali patikrinti įgytas žinias atlikdami testo užduotis internete adresu www.finleglit-academy.eu.

¹ Žr.: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2953>

² Žr.: https://finance.ec.europa.eu/publications/commission-and-oecd-infe-publish-joint-framework-adults-improve-individuals-financial-skills_en

**Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga**

**Financial-Legal
Literacy for
Europe**

FIN-LEG-LIT projektas; "Erasmus+" KA2; 2020-1-FR01-KA204-080562_Bendrai finansuoja Europos Sąjunga

Finansinio ir teisinio raštingumo vadovas Europai

Kviečiame susipažinti su Europos finansinio ir teisinio raštingumo vadovu ir pasinaudoti E-priemone internete, suteikiančia ES piliečiams svarbiausių finansinių ir teisinių žinių apie asmeninių finansų valdymą. Kartu kuriame finansiškai raštingesnę ir ekonomiškai atsparesnę Europą.

Turinys

Ižanga	3
Lentelių sąrašas.....	7
1 DALIS – MANO PIRMIEJI ŽINGSNIAI ASMENINIŲ FINANSŲ SRITYJE	8
1.1 PAGRINDINIAI ASMENINIŲ FINANSŲ TERMINAI	9
1.2 UŽDIRBAU PINIGŲ – KĄ DARYTI TOLIAU	13
1.3 SKOLA – KAS TAI YRA IR KAIP JI VEIKIA.....	22
1.4 MANO PINIGAI IR MANO ŠEIMA	26
1.5 PAGRINDINĖS FINANSINĖS PROBLEMOS IR JŲ SPRENDIMO BŪDAI	29
2 DALIS – ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMAS	34
2.1 PINIGŲ LEIDIMAS IR PINIGŲ ŠVAISTYMAS	35
2.2. MANO SANTAUPOS – GALIMYBĖS IR RIZIKA.....	40
2.3. PASKOLOS ĖMIMAS IR PINIGŲ SKOLINIMAS.....	44
2.4. AR PINIGAI GALI UŽDIRBTI PINIGŲ?	49
2.5. ASMENINIAI FINANSINIAI SUNKUMAI – VEIKSMAI IR SPRENDIMAI	54
3 DALIS – MANO ASMENINIAI FINANSAI KAIP EKONOMINĖS SISTEMOS DALIS.....	58
3.1. MANO PINIGŲ INVESTAVIMAS – AUKSINĖS TAISYKLĖS	59
3.2. DRAUDIMAS	65
3.3. PASIRENGIMAS PENSIJAI.....	69
3.4. NORIU TEIKTI PARAMĄ. KUO PASITIKĖTI?	75
4 DALIS – ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMAS KRIZINĖSE SITUACIJOSE.....	78
4.1. BŪKITE VISADA PASIRUOŠĘ NETIKĖTUMAMS.....	79
4.2. KAIP ELGTIS PRASIDĖJUS DIDELIAM EKONOMIKOS NUOSMUKIUI	83
4.3. GALIMYBĖS KRIZĖS METU	87
4.4. KRIZEI PASIBAIGUS	91

Lentelių sąrašas

1 lentelė: Biudžeto pavyzdys	15
2 lentelė. Pavyzdinė išlaidų stebėjimo lentelė.....	36
3 lentelė. Kaip cigaretės „valgo“ jūsų pinigus*	38
4 lentelė. Santaupų vertės sumažėjimas dėl infliacijos	41
5 lentelė. Kiek iš tikrųjų kainuoja ilgalaikė paskola.....	46
6 lentelė. Kaip jūsų pinigai gali uždirbti pinigų	53
7 lentelė. Investicijos kovoja su infliacija. Kas nutiks jūsų 10 000 eurų?.....	62
8 lentelė. Santaupos pensijai indėlių forma	70
9 lentelė. Taupymas ir investavimas pensijai	71
10 lentelė. Kada pradėti kaupti pensijai?	72
11 lentelė. Finansinio rezervo (finansinės pagalvės) dydis.....	81

**Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga**

**Financial-Legal
Literacy for
Europe**

FIN-LEG-LIT projektas; "Erasmus+" KA2; 2020-1-FR01-KA204-080562_Bendrai finansuoja Europos Sąjunga

Finansinio ir teisinio raštingumo vadovas Europai

1 DALIS – MANO PIRMIEJI ŽINGSNIAI ASMENINIŲ FINANSŲ SRITYJE

1.1 PAGRINDINIAI ASMENINIŲ FINANSŲ TERMINAI

Daugeliui žmonių teisė ir finansai yra pilni nepažįstamų, keistai skambančių terminų ir posakių. Tačiau, kaip ir visose kitose srityse, kuriose nesame profesionalai, mums nebūtina žinoti visų detalių. Vairuojame automobilį, bet tai nereiškia, kad žinome kiekvienos jo atsarginės dalies pavadinimą. O kaip dėl terminų, susijusių su mūsų kūnu? Dar sudėtingiau? Tačiau galime gyventi laimingą gyvenimą net ir nežinodami visų detalių. Tas pats pasakytina ir apie teisę bei finansus. Specialistų darbas – padėti mums, kai prireikia profesionalių žinių ir pagalbos.

Vis dėlto, jei valdydami savo asmeninius finansus susipažinsite su šiais terminais, gerokai praplėsite savo finansinį akiratį, o įsivaizduojamos baimės sumažės. Šiame skyriuje sužinosite keletą pagrindinių su asmeniniais finansais susijusių terminų, kurie vėliau bus vartojami šiame vadove.

Kalbant apie asmeninių finansų valdymą verta žinoti, ką reiškia žemiau nurodyti terminai, kurių daugelį gal jau esate girdėję:

Turtas – vertę turintis daiktas ar teisė, kurie gali jums priklausyti, pavyzdžiui, nekilnojamasis turtas, vertybiniai popieriai ar gryniesi pinigai.

Antstolis – įgaliotas asmuo ar pareigūnas, atsakingas už teismo sprendimų vykdymą ir skolų išieškojimą.

Bankrotas – juridinio asmens (pavyzdžiui, įmonės) likvidavimas teismo arba ne teismo tvarka, kreditorių reikalavimus tenkinant iš šio asmens turto.

Obligacijos – bendrovių arba vyriausybių išleisti skolos vertybiniai popieriai, už kuriuos obligacijų turėtojams mokamos palūkanos.

Biudžetas – finansinis planas, kuriame nurodomos pajamos, išlaidos, santaupos ir investicijos.

Įkeistas turtas – turtas, įkeistas užtikrinti, kad paskola bus grąžinta.

Sudėtinės palūkanos – palūkanos, kurias reinvestuojate ir kurios skaičiuojamos ne tik nuo pagrindinės investuotos sumos, bet ir nuo reinvestuotų palūkanų. Palūkanas reinvestuojant bendra suma auga vis sparčiau ir investicijos suma laikui bėgant gali gerokai išaugti.

Kreditas – pasiskolinta pinigų suma, kurią vėliau reikės grąžinti arba teisė naudotis prekėmis ar gauti paslaugas, sumokant už jas vėliau.

Krizė – tam tikrą laiką truncančios aplinkybės, galinčios turėti rimtų neigiamų pasekmių, pavyzdžiui, finansų krizė.

Skola – pinigai, kuriuos skolininkas privalo sumokėti kreditoriui, pavyzdžiui, paskola.

Nebūtinios išlaidos – išlaidos, kurios nėra gyvybiškai svarbios. Pavyzdžiui, šioms išlaidoms priskiriamos pramogos, vakarienės, atostogos ir prabangos prekės.

Diversifikacija – investavimas į įvairų turtą, siekiant sumažinti riziką.

Ankstyvas išėjimas į pensiją – sprendimas išeiti į pensiją nesulaukus nustatyto pensinio amžiaus.

Finansinis rezervas (finansinė pagalvė) – pinigų suma, atidėta įveikti nenumatytus finansinius sunkumus, pavyzdžiui, padengti medicininės, automobilio remonto išlaidas ar užtikrinti būtinąsias pajamas praradus darbą.

Būtiniosios išlaidos – pagrindinės ir būtinos pragyvenimo išlaidos, tokios kaip maistas, būstas, komunalinės paslaugos, sveikatos priežiūra ir transportas.

Išlaidos – su pragyvenimu susijusios išlaidos, pavyzdžiui, nuoma, komunalinės paslaugos, maisto produktai, transportas ir pramogos.

Pajamos – pinigai, uždirbti iš įvairių šaltinių, pavyzdžiui, dirbant, investuojant ar gaunant nuomą.

Infliacija – bendras kainų didėjimas ir pinigų perkamosios galios mažėjimas laikui bėgant.

Nemokumas – finansinė situacija, kai asmuo ar organizacija negali sumokėti savo skolų suėjus jų mokėjimo terminui.

Draudimas – finansinė apsauga nuo nenumatytų įvykių, pavyzdžiui, ligos, sužalojimo ar žalos turtui.

Palūkanos – pinigų skolinimosi kaina.

Palūkanų norma – procentinė dalis nuo pagrindinės paskolos sumos, kurią skolininkas moka skolintojui už naudojimąsi pinigais.

Investicijos – turtas, įsigytas tikintis gauti pajamų ar kapitalo prieaugio, pavyzdžiui, akcijos, obligacijos, investiciniai fondai ar nekilnojamasis turtas.

Įsipareigojimai – skolos ir finansiniai ar teisiniai įsipareigojimai kitiems asmenims.

Paskola – iš skolintojo pasiskolinti pinigai, kuriuos skolininkas privalo grąžinti bei (dažniausiai) sumokėti palūkanas.

Hipoteka – paskola, kurios grąžinimas užtikrintas nekilnojamuoju turtu.

Investicinis fondas – investavimo forma, kuomet sutelkiami daugelio investuotojų pinigai investuojami į įvairų turtą.

Pasyvios pajamos – pajamos, gaunamos aktyviai nedalyvaujant jas uždirbant, pavyzdžiui, nuomos pajamos arba pajamos iš investicijų.

Igaliojimas – teisės suteikimas kitam asmeniui veikti jūsų vardu sprendžiant finansinius ar teisinius klausimus.

Vekselis – atitinkamos formos rašytinis įsipareigojimas grąžinti tam tikrą pinigų sumą nurodytai šaliai per nustatytą laikotarpį.

Refinansavimas – esamos paskolos pakeitimas nauja paskola, kurios sąlygos palankesnės, pavyzdžiui, mažesnė palūkanų norma arba ilgesnis grąžinimo terminas.

Išėjimas į pensiją – momentas, kai žmogus baigia aktyvią darbinę veiklą ir gauna pensiją, ir/ar pajamas iš sukauptų santaupų ir investicijų.

Taupymas – pinigai, atidėti naudoti ateityje, pavyzdžiui, įvykus nenumatytoms aplinkybėms, išėjus į pensiją ar įgyvendinant kitus finansinius tikslus.

Vertybiniai popieriai – finansinės priemonės, pavyzdžiui, akcijos ir obligacijos, reiškiančios nuosavybę arba skolą.

Akcijos – vertybiniai popieriai, reiškiantys jų turėtojo nuosavybės dalį bendrovėje.

Mokesčiai – pinigai, mokami valstybei nuo pajamų, turto ar prekių ir paslaugų.

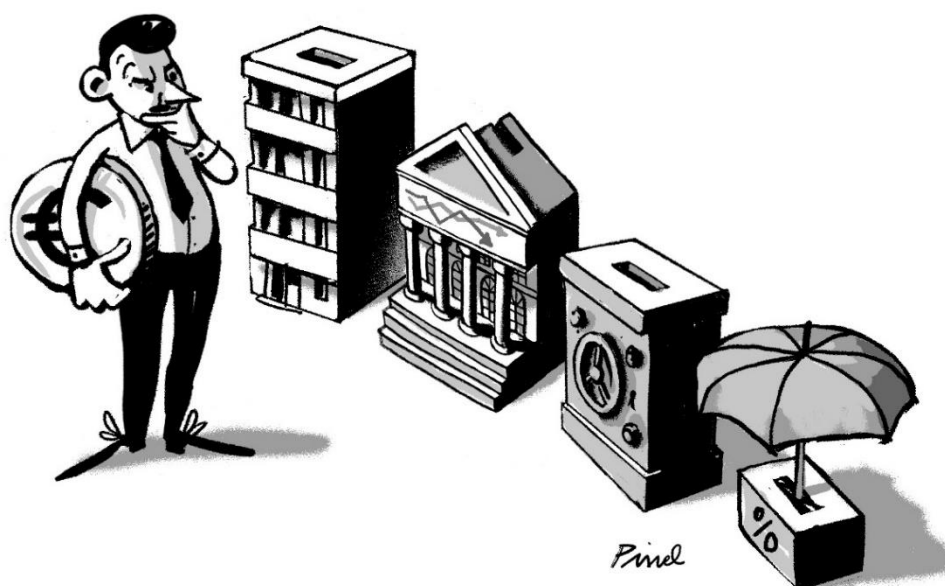

1.2 UŽDIRBAU PINIGŲ – KĄ DARYTI TOLIAU

Kai turite pinigų, natūralu, kad užduodate sau klausimą, ką norėtumėte su jais daryti. Iš esmės turite keturias galimybes:

- **išleisti**
- **taupyti**
- **investuoti**
- **dovanoti**

Šios galimybės susijusios su tam tikromis žiniomis. Pinigų leidimas neturėtų tapti pinigų švaistymu, o santaupos neturėtų virsti dulkėmis dėl infliacijos ar kitų pavojų. Šiame vadove supažindinsime su nauda ir rizika, susijusia su kiekviena iš šių keturių galimybių, kad galėtumėte priimti pagrįstus sprendimus, susijusius su jūsų pinigais. Šiame 1.2 skyriuje keturios minėtos galimybės apžvelgiamos bendrai, tuo tarpu daugiau informacijos rasite kituose vadovo skyriuose.

IŠLAIDOS. Taigi, pradėkime nuo išlaidų. Skamba kaip grynas malonumas – leisti pinigus. Jei gyvenimas truktų vos vieną dieną, tikriausiai nereikėtų daug galvoti ir galėtume lengvai išleisti pinigus arba atiduoti juos kitiems, ir reikalas būtų išspręstas. Tai būtų grynas malonumas. Tačiau gyvenimas yra daug ilgesnis, o mūsų poreikiai ir projektai – sudėtingesni. Todėl, užsidirbę pinigų, turėtumėte atidžiai įvertinti, ką su jais daryti. Būtina mąstyti apie ilgalaikę perspektyvą ir galvoti apie save ne tik šiandien, bet ir po 20, 30 metų, apie pensiją.

Rekomenduojama, kad žmogus, galvodamas apie ilgalaikę perspektyvą, apie **10-20 proc.** savo pajamų skirtų **sutaupoms** ir **investicijoms**. Todėl, kalbėdami apie **išlaidas**, kalbame apie likusius **80 proc.** pinigų. Žinoma, visi šie procentai yra reliatyvūs ir nuo konkrečios situacijos priklauso, kiek pinigų skirti minėtoms keturioms galimybėms.

Visais atvejais leidžiant pinigus taip pat reikėtų laikytis tam tikrų taisyklių. Priešingu atveju pinigų leidimas gali daryti neigiamą įtaką jūsų finansinei situacijai ir negalėsite susikurti finansiškai užtikrintos ateities. Kitaip tariant, turėtumėte kontroliuoti, kam leidžiate pinigus, kad šios išlaidos netaptų **pinigų švaistymu**.

Rekomenduojama **50 proc.** pajamų skirti **būtinosioms išlaidoms**, o **30 proc.** – **nebūtinosioms**. Likusius **20 proc.** galima skirti **taupymui ir investicijoms**. Norint valdyti šias išlaidas, svarbu sekti savo išlaidas ir sudaryti **biudžetą**. Galite paimti paprastą popieriaus lapą, susikurti failą ar panaudoti bet kokią kitą jums tinkamą formatą bei surašyti visas mėnesio, o vėliau ir metų pajamas ir išlaidas. Aiškiai matydami šias pajamų ir išlaidų eilutes, galėsite analizuoti ir nuspręsti, kaip paskirstyti uždirbtus pinigus, kokias išlaidas palikti ar sumažinti, kokias pajamų eilutes padidinti ir kaip tai padaryti. Jei pavyktų sumažinti išlaidas, tai leistų atitinkamą sumą skirti kitiems finansiniams tikslams.

Gali atrodyti, kad asmeninio biudžeto sudarymas yra sudėtinga užduotis. Tačiau taip nėra. Ši užduotis gali būti netgi maloni ir suteikti kontrolės jausmą, kai staiga pamatysite aiškia visų savo finansų apžvalgą. Nėra vieno universalaus biudžeto formato. Galite pradėti nuo paprasto sąrašo **popieriuje**, o gilindami finansines žinias vėliau galite susidaryti ir sudėtingesnę biudžetą. Arba galite naudoti **biudžeto sudarymo programėles**, kurių daugelis yra nemokamos.

Nuo pat pradžių jūsų biudžete turėtų būti išlaidų ir pajamų kategorijos. Taip galėsite apskaičiuoti skirtumą tarp savo išlaidų ir pajamų. Tai leis jums aiškiai matyti jūsų finansinę situaciją ir nuspręsti, kokių veiksmų imtis. Galėsite nusistatyti **finansinius tikslus** ir atitinkamai koreguoti savo išlaidas ir pajamas, kad tuos tikslus pasiektumėte. Biudžetas paprastai planuojamas vienerių metų laikotarpiui. Žemiau, 1 lentelėje, pateiktas biudžeto pavyzdys.

1 lentelė: Biudžeto pavyzdys

Metinės pajamos ir (arba) išlaidos (2023 m.)	Pesimistinis scenarijus	Realus scenarijus	Optimistinis scenarijus	Ką daryti, kad pasiektumėte optimistinį scenarijų
Atlyginimas	6000	12000	13000	Atlikti papildomai apmokamas užduotis darbe
Butų valymas	240	360	720	Valyti 18, o ne 12 butų per metus (30 eurų už butą)
...	...	...	...	
...	...	...	...	
Visos pajamos	6240	12360	13720	
Iš viso išlaidų	12000	12000	12000	
BENDRAS REZULTATAS	-5760	360	1720	

Šis biudžetas leidžia aiškiai suprasti savo pajamų šaltinius ir skirtumą tarp pajamų ir išlaidų („BENDRAS REZULTATAS“). Tokį biudžetą rekomenduojama sudaryti metų pradžioje ir apsvarstyti tris galimus scenarijus – pesimistinį, realistinį ir optimistinį. Per metus gali nutikti įvairių nenumatytų įvykių, pavyzdžiui, galite prarasti darbą arba patirti nenumatytų išlaidų. Jūsų pagrindinis tikslas turėtų būti pajamų šaltinius ir išlaidas sudėlioti taip, kad metų pabaigoje bent jau išvengtumėte neigiamo rezultato pesimistinio scenarijaus atveju. Be to, galbūt norėsite įgyvendinti optimistinį scenarijų. Tokiu atveju lentelėje turėtumėte aiškiai nurodyti, kokių veiksmų turėtumėte imtis pagal kiekvieną biudžeto eilutę, kad padidintumėte pajamas ir pasiektumėte norimą optimistinio scenarijaus rezultatą.

Sudarant biudžetą būtina atidžiai sekti savo išlaidas, kad suprastumėte, kiek pinigų išleidžiate kiekvieną mėnesį ir kiekvienais metais. Išsamesnė informacija apie išlaidų stebėjimą aptariama 2.1 skyriuje „Pinigų leidimas ir pinigų švaistymas“.

Šis biudžetas padės jums geriau suprasti savo finansinę padėtį ir pradėti svarstyti, kaip geriau valdyti savo finansus ir išsikelti finansinius tikslus. Nesvarbu, ar tai būtų skolų grąžinimas, dviračio įsigijimas, namo pirkimas, pasiruošimas pensijai, ar kiti jūsų užsibrėžti tikslai, šiame vadove rasite įvairių patarimų, kurie gali padėti jų siekti. Kad pasiektumėte savo tikslus, turėsite rasti būdų, kaip pakoreguoti savo pajamas ir išlaidas, kad pasiektumėte norimą rezultatą, o tai gali užtrukti kelerius metus ar net dešimtmečius. Galiausiai pasirinktas kelias priklauso tik nuo jūsų.

Kai kalbame apie būtinąsias išlaidas, jos apima pagrindines išlaidas, kurios būtinos jūsų pragyvenimui, pavyzdžiui, maisto, nuomos, būsto paskolos, elektros energijos ir transporto išlaidos. Nebūtinosios išlaidos nėra būtinos jūsų pragyvenimui, pavyzdžiui, išlaidos kinui, restoranams ir kelionėms. Todėl galvodami, kur ir kaip išleisti pinigus, pirmiausia turėtumėte **teikti pirmenybę būtinosioms išlaidoms**. Tik padengus būtinąsias išlaidas, galima planuoti, kiek pinigų galėtumėte išleisti nebūtinosioms išlaidoms.

Kad nešvaistytumėte pinigų, turėtumėte **vengti impulsyvaus išlaidavimo**. Visi žinome, kad nereikėtų apsipirkinėti tuščiu skrandžiu, nes rizikuojate nusipirkti daug daugiau, nei jums iš tikrųjų reikia, o įsigyti produktai gali būti net nereikalingi. Todėl, prieš eidami į parduotuvę, sudarykite pirkinį sąrašą ir jo laikykitės. Prieš eidami į parduotuvę arba apsipirkdami taip pat turėtumėte **pasidomėti akcijomis, pasiūlymais, nuolaidomis**, ar išpardavimais. Pagalvokite, ar jums tikrai reikia šių prekių ir ar jums naudinga jas įsigyti. Taip pat būkite atsargūs, kad nepakliūtumėte į rinkodaros spąstus ir nešvaistytumėte savo pinigų, nes kai kurios pardavėjų nuolaidos ir pasiūlymai gali būti „netikri“.

Apsipirkimas internetu taip pat gali lengvai virsti pinigų švaistymu, todėl gerai apgalvokite galimus pirkinius ir įsitikinkite, ar šių prekių jums tikrai reikia. Apsipirkimas internetu su galimybe grąžinti prekes taip pat labai padeda protingai leisti pinigus ir grąžinti prekes, kurių nusprendėte galiausiai nepirkti, nes jums jų nereikia arba jos jums netinka.

Be to, svarbiausia taisyklė leidžiant pinigus turėtų būti **naudoti tik turimus pinigus**, o ne kreditą. Jei už prekes ir paslaugas mokėsite skolon, šių prekių ir paslaugų kainos bus didesnės, be to, turėsite laikytis papildomos finansinės drausmės, kad grąžintumėte skolą. Skolos naudojimas išlaidoms padengti rodo, kad jūsų išlaidos neatitinka pajamų. Skolą verčiau naudokite dideliems pirkiniams, pavyzdžiui, automobiliui ar butui pirkti, kai neturite galimybės sumokėti visos sumos vienu mokėjimu iš savo kišenės. Kad nekiltų pagunda naudotis kreditu, geriau turėti kredito arba debeto kortelę su „0“ kredito limitu. Taip visada žinosite, kad mokate savo, o ne kredito įstaigos ar kito kredito teikėjo turimais pinigais.

Sudarius biudžetą, svarbu **reguliariai peržiūrėti išlaidų eilutes**. Kartą per mėnesį galite peržvelgti savo išlaidų eilutes ir nustatyti, kas buvo būtina, kas ne, o kur galėjote sutaupyti. Labai svarbu kasmet peržiūrėti savo biudžetą, nes galite matyti visų metų išlaidas. Metai – tai ciklas, todėl analizuodami savo metinį biudžetą galite geriausiai matyti, ar jūsų finansai eina planotu keliu, ar reikėtų ką nors keisti savo išlaidose ar pajamose. Reguliari biudžeto

peržiūra ne tik padeda geriau valdyti savo finansus, bet ir suteikia sąmoningumo bei kontrolės jausmą. Dažnai gauname pajamas ir leidžiame pinigus tarsi plaukdami pasroviui. Tačiau, jei pradėsime analizuoti ir kontroliuoti savo finansus, tai gali būti daug saugesnis ir patogesnis kelias, nei tiesiog tikėtis, kad finansiniai sunkumai mus

aplenks. Nepamirškite, kad sėkmę, taip pat ir finansinę, kuriate patys!

Jei turite **skolų, grąžinkite jas pagal numatytą mokėjimo grafiką**. Skolos sukuria dar daugiau skolų, susijusių su palūkanomis ar baudomis, jei grąžinti skolą vėluojate. Tai tik dar labiau apsunkina jūsų finansus. Todėl skolos grąžinimas turėtų būti įtrauktas į jūsų išlaidų prioritetus ir turėtumėte laikytis skolos grąžinimo grafiko. Daugiau informacijos apie skolą rasite 1.3 skirsnyje („Skola – kas tai yra ir kaip ji veikia“).

Yra ir kitų svarbių išlaidų eilučių, pavyzdžiui, **draudimas**, kuris stipriai padidina jūsų finansinį saugumą ir galiausiai gali padengti išlaidas, kurias, jei nebūtumėte apsidraudę, turėtumėte padengti patys. Daugiau apie draudimą sužinosite 3.2 skyriuje („Draudimas“).

Visais atvejais išlaidos turi atitikti jūsų finansines galimybes. Geriausia gyventi kiek taupiau negu leidžia jūsų finansinės galimybės. Tuomet visuomet turėsite atsargų, jei sumažėtų jūsų pajamos arba kiti įvykiai neigiamai paveiktų jūsų finansinę padėtį. Net jei taip atsitiktų, jums nereikėtų iš esmės keisti savo gyvenimo būdo ir įpročių.

TAUPYMAS – dar viena svarbi asmeninių finansų dalis. Žmonės taupo pinigus įvairiais tikslais, pavyzdžiui, kaupia rezervinį fondą (finansinę pagalvę) nenumatytiems atvejams, planuoja pirkti automobilį, taupo butui ar pensijai. Taupymas be tikslo nėra efektyvus, nes sutaupyti pinigus „graužia“ infliacija ir jie nepanaudojami tikslingai. Jei taupote neturėdami tikslo, yra didesnė rizika, kad jūsų pinigai nuvertės dėl infliacijos arba kad juos išleisite pažeisdami kitus savo finansinius poreikius. Pavyzdžiui, jei norite sukaupti **finansinį rezervą (finansinę pagalvę)**, kuris leistų jums pragyventi apie 3-6 mėnesius netekus pajamų šaltinio (-ių), laikysitės tam tikrų su šiuo taupymu susijusių taisyklių. Žinosite, kad rezervinis fondas turi būti neliečiamas ir gali būti naudojamas tik kritiniais atvejais. Todėl neišleisite šių pinigų prekėms ar paslaugoms pirkti arba neišleisite jų atostogų kelionei. Beje, rezervinio fondo kūrimas turėtų būti jūsų prioritetas. Tai ne tik padidins jūsų finansinį saugumą ir galimybes, bet jausitės ir daug saugesni emociškai, žinodami, kad visada turite šiek tiek pinigų nenumatytiems atvejams. Daugiau apie rezervinio fondo kūrimą rasite 4.1 skyriuje („Būkite visada pasiruošę netikėtumams“).

Kaip minėta anksčiau, būtų puiku, jei apie **20 proc. savo pajamų** skirtumėte **taupymui ir investavimui**. Tačiau tai priklauso nuo jūsų finansinės situacijos. Jei šiandien tiek pajamų minėtam tikslui skirti negalite, turėtumėte išanalizuoti savo pajamų ir išlaidų eilutes, siekdami uždirbti daugiau arba atlaisvinti dalį pinigų ir panaudoti juos taupymui ir investavimui.

Be neliečiamo finansinio rezervo, taip pat svarbu turėti **laisvai prieinamų grynųjų pinigų**, kuriuos visada galėtumėte panaudoti netikėtoms išlaidoms padengti. Turėtumėte vengti

situacijų, kai jūsų sąskaitoje būtų „0“ arba, dar blogiau – kai išlaidoms padengti teks naudoti kreditą. Kišenėje arba sąskaitoje visada turėtų būti šiek tiek papildomų pinigų. Beje, be to, kad didžiąją dalį pinigų turėtumėte elektronine forma, taip pat pravartu turėti ir grynųjų. Būsite geriau apsaugoti nuo netikėtų situacijų, pavyzdžiui, neveikiančio bankomato, pamestos debeto kortelės ar neveikiančio mobiliojo telefono.

Kaip minėta anksčiau, itin svarbu nustatyti **taupymo prioritetus**, tačiau tuo pačiu metu lygiagrečiai galite siekti skirtingų taupymo tikslų. Galite nuspręsti, kiek pinigų kas mėnesį skirti finansiniam rezervui, kiek sutaupyti, kiek turėti sąskaitoje ar grynųjų, kiek pinigų skirti kitiems trumpalaikiams tikslams, pavyzdžiui, dviračiui pirkti arba atostogoms taupyti, ar ilgalaikiams tikslams, pavyzdžiui, pensijai kaupti.

Norėdami sutaupyti pinigų, galite naudoti įvairias **formas ir priemones**. Galite taupyti pinigus banko sąskaitoje, kaupti grynuosius, padėti indėlį banke ar kitoje kredito įstaigoje, kad jūsų pinigai uždirbtų pinigus palūkanų pavidalu. Atsižvelgdami į savo taupymo tikslus, galėsite pasirinkti priemonę, geriausiai atitinkančią atitinkamą tikslą.

Apie tai, kokios priemonės geriausiai tinka skirtingiems taupymo tikslams, turėtumėte pasitarti, pavyzdžiui, su finansų konsultantu arba bankininku. Pavyzdžiui, jūsų finansinio rezervo lėšos turėtų būti prieinamos iš karto, jei jų prireiktų. Tačiau jas galima kaupti ir palūkanas generuojančioje banko sąskaitoje, jei prireikus dalį ar visas lėšas galima atsiimti. Kita vertus, jei taupote ilgalaikiams tikslams, pinigus galite laikyti fiksuoto termino banko indėlių, už kuriuos mokamos didesnės palūkanos, forma. Prieš pasirenkant taupymo priemones svarbiausia pasiteirauti priemonės teikėjo, ar prireikus galėtumėte lengvai atsiimti dalį arba visus pinigus, ar ši priemonė generuoja palūkanas ir ar ji apdrausta indėlių draudimu, kurio reikalauja ES teisė.

Yra keletas pagrindinių **rizikų, susijusių su taupymu**. Pirmoji rizika – **infliacija**, nes ji nuolat mažina jūsų pinigų vertę. Prekių ir paslaugų kainos linkusios didėti, todėl jūsų pinigai praranda vertę. Už šiandien turimus 100 eurų net po metų negalėsite nusipirkti tų pačių prekių ir paslaugų. Jei infliacija yra nedidelė (tarkime, 2 proc. per metus), po vienerių metų turėsite išleisti 102 eurus, kad nusipirktumėte tą pačią prekę. Tačiau gali būti laikotarpių, kai infliacija padidėja iki 10 proc. per metus ar daugiau ...

Kita su taupymu susijusi rizika – tai rizika, kad taupymo priemonių, kuriomis naudojotės, **teikėjas** taps **nemokus**. Pavyzdžiui, jūs taupote pinigus banko indėlio forma, o bankas tampa nemokus ir negali jums grąžinti pinigų. Dėl šios priežasties turėtumėte taupyti pinigus tokiomis formomis, kurioms taikomas draudimas, leidžiantis atgauti pinigus net ir paslaugos teikėjui tapus nemokiu.

Be jau minėtų, yra ir kitų su taupymu susijusių rizikų, pavyzdžiui, sukčiavimas, pinigų reformos, reglamentavimo ar mokesčių pokyčiai. Todėl, net jei taupymas gali atrodyti labai saugus pasirinkimas, nereikėtų pasikliauti tik juo. Reikėtų prisiminti, kad taupymas jums generuoja labai mažą grąžą arba jos negeneruoja išvis. Yra priemonių, kurios finansiškai patrauklesnės pasyvių pajamų generavimo požiūriu – kai jūsų pinigai uždirba pinigus. Jei tik taupysite, **galite praleisti galimybę** uždirbti daugiau pinigų.

INVESTAVIMAS. Investavimas yra dar viena galimybė, kurią turėtumėte apsvarstyti valdydami asmeninius finansus. Kai investuojate, tikėtės, kad šios investicijos atneš jums grąžą palūkanų, dividendų, kainų kilimo ar didesnio atlyginimo pavidalu. Investavimo galimybės labai skiriasi, todėl turėtumėte rinktis tas, kurios geriausiai atitinka jūsų finansines galimybes, finansinius tikslus, žinias ir patirtį. Tarp populiariausių investavimo galimybių yra šios:

- išsilavinimas
- vertybiniai popieriai (akcijos, obligacijos, išdo vekseliai, investiciniai fondai, ETF ir kt.)
- nekilnojamasis turtas
- auksas
- kolekcinės vertybės
- ...

Šios skirtingos investavimo formos išsamiau aptartos 3.1 skirsnyje („Mano pinigų investavimas – auksinės taisyklės“).

Skirtingos investicijos yra susijusios su skirtingu rizikos lygiu. Rizikingesnės investicijos gali uždirbti daugiau pinigų (didesnę grąžą), tačiau taip pat yra ir didesnė rizika pinigus prarasti. Kita vertus, galite rinktis mažesnės rizikos investicines priemones, tačiau jos greičiausiai atneš ir mažesnę grąžą. Be to, kai kurios investicinės priemonės gana nesudėtingos, o kitos reikalauja daugiau žinių ir patirties. Prieš investuodami turėtumėte nuspręsti, kokie yra jūsų **investavimo tikslai**, kokia yra jūsų investavimo **strategija**, **kiek pinigų** skirsite investavimui ir **kokias** investavimo **priemones** naudosite.

Kadangi investavimas susijęs su rizika prarasti dalį arba visus pinigus, turėtumėte **investuoti tik tuos pinigus, kuriuos galite "pamiršti"**. Neturėtumėte investuoti pinigų, kurių gali prireikti išlaidoms padengti. Priešingu atveju galite būti priversti parduoti priemones, į kurias investavote, jų vertei sumažėjus, ir patirti nuostolių. Be to, turėtumėte būti emociškai pasirengę rinkos pakilimams ir nuosmukiams, kad nepanikuotumėte ir nuostolingai neparduotumėte savo investicijų.

Kitas itin svarbus terminas investavimo srityje – **diversifikavimas**. Tai reiškia, kad turėtumėte investuoti į įvairias investicines priemones, o ne, pavyzdžiui, į vienos ar kelių įmonių akcijas. Jūsų **investicijų portfelis** turėtų būti diversifikuotas ir net jei bankrutuotų viena įmonė, į kurią investavote, jums tai nesukeltų skaudžių finansinių pasekmių, nes investavote į labai įvairų turtą.

Kuo **anksčiau pradėsite** investuoti, tuo turėsite daugiau galimybių pasiekti ilgalaikę sėkmę. Tačiau būtų neprotinga iš karto pradėti investuoti dideles pinigų sumas į priemones, kurių net neišmanote. **Pradėkite** nuo **mažų** sumų ir į **priemones, kurias suprantate**. Lygiagrečiai investuokite į savo žinias ir žingsnis po žingsnio, metai po metų, atrasite kitas investavimo priemones.

Veiksmingiausias investavimo būdas neprofesionalams – **reguliarus investavimas**. Būtent toks požiūris leidžia įveikti rinkos svyravimus – pakilimus ir nuosmukius. Nereikėtų stengtis nuspėti, kada pirkti ir kada parduoti investicines priemones. Tai itin sudėtinga užduotis, kurią atlieka profesionalai, nors ir jie nėra apsaugoti nuo nesėkmių.

Atminkite, kad neprofesionalus investavimas nėra toks dinamiškas, kaip rodoma filmuose. Todėl, prieš pradėdami investuoti, **nusiimkite rožinius akinius**, o investavimą vertinkite kaip įdomų, bet ilgą ir gana lėtą procesą finansinių tikslų link. Greitai praturtėti investuojant pavyksta tik nedaugeliui – dažniausiai prisiimant neproporcingai didelę riziką. Taip galima lengvai prarasti dalį ar net visus pinigus. Taigi, investuodami:

- pradėkite investuoti anksti
- apibrėžkite savo tikslus
- investuokite taikydami nusistatytą strategiją
- orientuokitės į ilgalaikius tikslus
- nenustokite mokytis

Konkrečios investavimo galimybės, kurios geriausiai tinka jums, priklauso nuo jūsų finansinės situacijos, tikslų ir rizikos tolerancijos. Prieš priimant investicinius sprendimus svarbu susirinkti ir išanalizuoti reikalingą informaciją bei pasikonsultuoti su finansų patarėju.

DOVANOJIMAS. Dovanoti ar aukoti pinigus – dar vienas galimas pasirinkimas. Finansiškai paremti tam tikrą veiklą ar organizaciją ir svarbu, ir malonu. Turėtumėte atidžiai įvertinti, kokią **sumą** galite skirti aukojimui, išanalizuoti, kokias **veiklas ir organizacijas norėtumėte** paremti. Šiandieninės technologijos leidžia paremti ir vietines, ir pasaulines organizacijas, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Pasaulio maisto programą. Jūsų aukojimo būdai turėtų derėti su bendra asmeninių finansų

valdymo strategija ir neprieštarauti jūsų finansiniams tikslams. Laikydami savo bendrų finansinių tikslų, galėtumėte aukoti nuolat ir netgi daugiau nei dabar.

Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad yra daug **sukčių**, kurių vienintelis tikslas – išvilioti jūsų pinigus, ir kurie neturi nieko bendra su tikslais ir darbais, prie kurių norite finansiškai prisidėti. Todėl pasidomėkite, kam aukojate ir ar informacija apie paramos gavėją yra tiksli. Yra suklustotų veikiančių organizacijų interneto svetainių, yra žmonių, kurie apsimeta paramos gavėjų organizacijų atstovais, yra organizacijų, kurios įsteigtos tik sukčiavimo tikslais, kad išviliotų iš jūsų pinigų. Todėl naudinga prieš aukojant **susirinkti reikiamą informaciją**, pabendrauti su jus dominančios organizacijos žmonėmis ir net pasikonsultuoti su savo banku, ar organizacijos banko duomenys tikslūs.

Kad išvengtumėte sukčių, taip pat turėtumėte išsiaiškinti, **kaip** potencialus jūsų aukos **gavėjas valdo paaukotas lėšas**. Venkite aukoti tiems, kurie gautas lėšas tvarko netinkamai. Dažnai turite galimybę nurodyti konkrečią savo aukos paskirtį, kad pinigai būtų panaudoti būtent tiems tikslams, kuriems aukojate. Ieškokite organizacijų, kurios **aukotojams** teikia **grįžtamąją informaciją** apie tai, kur buvo panaudoti gauti pinigai.

Be to, nors aukojimas – labdaringa veikla, turėtumėte nepamiršti, kad daugeliu atvejų už paaukotas lėšas galite gauti **mokesčių lengvatų**. Apie tai būtinai pasitarkite su savo šalies mokesčių institucijomis arba privačiu mokesčių konsultantu. Dovanojimas gali turėti įvairių mokestinių pasekmių. Todėl verta iš anksto su jomis susipažinti.

1.3 SKOLA – KAS TAI YRA IR KAIP JI VEIKIA

Skolos – tai pasiskolinti pinigai, kuriuos dažniausiai reikia grąžinti su **palūkanomis**. Priklausomai nuo to, kaip skolos valdomos, jos gali būti ir naudinga priemonė finansiniams tikslams pasiekti, ir daryti neigiamą įtaką jūsų finansams. Valdant skolas, kaip ir visose asmeninių finansų srityse, būtina **kantrybė** ir **disciplina**. Kredito kortelių skolos, automobilių paskolos, hipotekos paskolos, vartojimo paskolos – tai dažni skolų šaltiniai. Norint veiksmingai valdyti skolas, svarbu **vengti nereikalingų skolų, laiku** atlikti **reguliarius mokėjimus** ir **parengti** esamų **skolų grąžinimo planą**. Labai svarbu įvertinti, kokią įtaką skola turės jūsų biudžetui, ir išsiaiškinti, ar galėsite reguliariai mokėti įmokas kreditoriui.

Skola **gali atsirasti** ne tik **dėl** paskolos sutarties, sudarytos tarp skolinčiojo ir skolininko, pavyzdžiui, jūsų ir banko. Ji taip pat gali atsirasti ir kitais atvejais, pavyzdžiui, kai vėluojate apmokėti sąskaitas už paslaugas ar prekes arba kai padarote žalą kitam asmeniui ar jo turtui.

Viena iš dažniausiai pasitaikančių skolų yra **skola už nuomą ir komunalines paslaugas**. Vėluojant sumokėti arba nemokant nuomos ar komunalinių paslaugų, pavyzdžiui, sąskaitų už elektrą, vandenį ar dujas, gali susidaryti skola. Norėdami išvengti skolų už nuomą ir komunalines paslaugas, turėtumėte įtraukti šias išlaidas į savo biudžetą ir reguliariai bei laiku atlikti mokėjimus. **Automatinių mokėjimų** arba priminimų nustatymas gali padėti užtikrinti, kad sąskaitos būtų apmokamos laiku. Nors skola už komunalines paslaugas paprastai laikoma ne tokia aktuali problema, palyginti su kitomis skolų formomis, pavyzdžiui, kredito kortelių skolomis, svarbu atidžiai stebėti sąskaitas už komunalines paslaugas ir laiku jas apmokėti, kad skolos už komunalines paslaugas netaptų našta.

Jei skolinatės pinigų, paprastai už tai reikia mokėti **palūkanas**. Palūkanų mokėjimai – tai papildoma pinigų suma, kurią paskolos gavėjas turi sumokėti prie pasiskolintos sumos kaip kompensaciją skolintojui už naudojimąsi pinigais. Labai svarbu žinoti savo skolos **palūkanų normą** ir grąžinimo sąlygas. Imant paskolą svarbu atidžiai apsvarstyti riziką ir naudą, ypač kai susiduriama su **didelėmis palūkanų normomis**. Didelės palūkanų normos ilgainiui gali smarkiai padidinti skolos sumą ir sukelti finansinių sunkumų. Geriau vengti paskolų su didelėmis palūkanomis ir ieškoti alternatyvių sprendimų. Palūkanų normos išsamiau aptartos 2.3 skyriuje („Paskolos ėmimas ir pinigų skolinimas“).

Jei nusprendėte skolintis, **skolinkitės protingai ir atsakingai**, kad pasiektumėte finansinius tikslus ir sumažintumėte išlaidas. Skolinkitės tik tiek, kiek būtina, palyginkite palūkanų normas, išanalizuokite paskolos sąlygas ir sudarykite paskolos grąžinimo planą. Atsakingai

valdydami savo skolas ir vengdami nereikalingų skolų, galite išlaikyti finansinį stabilumą, pasiekti savo finansinių tikslų ir sumažinti atitinkamas finansines bei teises rizikas.

Jei norite tinkamai valdyti asmeninius finansus, svarbiausia – **grąžinkite skolas**. Valdant skolas būtina **laikytis disciplinos** ir sudaryto **skolų grąžinimo plano**.

Svarstydami galimybę imti paskolą, turėtumėte žinoti, kad rinkodara ir supaprastinti skolinimo būdai gali turėti įtakos jūsų sprendimui imti **lengvai prieinamą** ir **brangią paskolą**. Rizika dar didesnė, jei paskolą galima gauti internetu arba naudojantis mobiliaisiais įrenginiais. Turėtumėte atidžiai įvertinti tokio skolinimosi pasekmes ir siekti kuo greičiau grąžinti paskolą su didelėmis palūkanomis.

Labai svarbu laiku **atlikti reguliarius mokėjimus**. **Papildomi mokėjimai**, net ir nedideli, taip pat gali padėti **greičiau grąžinti skolas** ir **sumažinti mokamų palūkanų** sumą. Jei turite daug skolų su didelėmis palūkanomis, galite pamėginti **skolas konsoliduoti**. Tokiu atveju imama paskola su mažesnėmis palūkanomis, kad būtų padengtos skolos su didesnėmis palūkanomis. Kalbant apie skolas, pirmiausia būtina, kad jos atsispindėtų jūsų **biudžete** (žr. 1.2 skyrių apie tai, kaip sudaryti biudžetą). Biudžetas padės jums nustatyti sritis, kuriose galite **sumažinti išlaidas** ir **atlaisvinti pinigų skoloms grąžinti**. Sudarius biudžetą, svarbu **susidėlioti** skolų **prioritetus pagal palūkanų normą** ir **pirmiausia** sutelkti dėmesį į **skolų su didelėmis palūkanomis** grąžinimą. Tai padės laikui bėgant sumažinti mokamų palūkanų sumą ir pagreitins skolų grąžinimo procesą.

Norint grąžinti skolas pirmiausia būtina užtikrinti, kad jos nedidėtų. Neprisiimkite naujų skolų. Jei susiduriate su sunkumais grąžindami skolas, apvarstykite galimybę **derėtis su kreditoriais** dėl palūkanų normos sumažinimo ar palankesnio skolų grąžinimo plano sudarymo. Labai svarbu atvirai **bendrauti su kreditoriumi**, ypač jei matote, kad gali kilti sunkumų laiku grąžinti skolas. Jei matote, kad negalėsite laiku grąžinti skolos arba laiku atlikti periodinių mokėjimų, patartina tai aptarti su kreditoriumi iš anksto, o ne laukti, kol sueis mokėjimo terminas ir kreditorius pradės teisinius skolos išieškojimo veiksmus.

Išankstinis problemos aptarimas dažnai leidžia abiem šalims rasti geriausią ir lengviausią sprendimą. Jei problemą aptariate dar iki nustatytos mokėjimo dienos – nepažeidžiate su skola susijusios sutarties, o skolininkas dar neturi pagrindo imtis teisinių skolos išieškojimo priemonių. Kaip bebūtų, tokiais atvejais patartina pasikonsultuoti su teisės specialistais. Slapstymasis nuo kreditoriaus veikia tik padidina riziką, kad teks apmokėti ir papildomas teises išlaidas, susijusias su skolos išieškojimu. Tokios **teisinės išlaidos** gali būti **nemažos** ir net didesnės nei pradinė skola. Dėl skolos **isieškojimo veiksmų** taip pat gali būti areštuojamos jūsų lėšos, kitas turtas ar dalis darbo užmokesčio. Todėl, tokiais atvejais turėtumėte **kreiptis profesionalios teisinės konsultacijos**.

Be to, jei laiku negrąžinsite skolos, tai gali neigiamai paveikti jūsų **kredito istoriją**. Turint neigiamą kredito istoriją, ateityje gali kilti sunkumų norint pasiskolinti pinigų. Pavyzdžiui, jei laiku negrąžinsite nedidelės skolos, tai gali neigiamai paveikti jūsų kreditingumą ir, pavyzdžiui, vėliau sukliudyti gauti paskolą būstui. Todėl labai svarbu laiku grąžinti net ir nedideles skolas, kad išvengtumėte neigiamų finansinių pasekmių.

Jei grąžinti skolą sudėtinga, galite apvarstyti ir **skolos refinansavimo** galimybę. Prieš tai įsitikinkite, kad naujoji paskola nepablogins jūsų padėties ir nesumažins jūsų teisių, lyginant su dabartine paskola. Tai gali būti geras sprendimas, jei rinkoje sumažėjo palūkanų normos, norite konsoliduoti skolą, pakeisti paskolos sąlygas ir pan. Prieš priimdami tokį sprendimą,

atidžiai apsvarstykite su refinansavimu susijusias išlaidas ir potencialią naudą. Šiuo tikslu kreipkitės profesionalios pagalbos į finansų patarėją ar kredito įstaigą.

Taip pat turėtumėte žinoti, kad **vartotojai saugomi** pagal ES ir nacionalinius įstatymus, o tai reiškia, kad pagal galiojančius teisės aktus, ypač susijusius su kreditų teikimu, jums gali būti taikoma speciali apsauga. Jei kyla kokių nors neaiškumų ar problemų, susijusių su kredito gavėju ir kreditoriaus santykiais, galite pasikonsultuoti ne tik privačiu teisininku, bet ir kreiptis į finansų rinką prižiūrinčią instituciją savo šalyje ir gauti nemokamą konsultaciją. Tokia institucija gali padėti išaiškinti jūsų teises, ypač jei įtariate, kad kreditorius jas pažeidžia, arba jei savo teisių nežinote. Kai kuriais atvejais šios **priežiūros institucijos** gali netgi tarpininkauti sprendžiant skolininkų ir kreditorių ginčus. Išsiaiškinkite, kuri institucija prižiūri finansų rinką jūsų šalyje, ir susisiekiite pasikonsultuoti.

Jei niekaip nepajėgiate grąžinti skolų ir nematote jokios kitos išeities, verta žinoti, kad daugelyje ES šalių yra numatyta **fizinių asmenų bankroto** procedūra. Ši teisinė priemonė gali padėti sumažinti skolas, tačiau ji taip pat turi ilgalaikių pasekmių, pavyzdžiui, ribotas galimybes gauti kreditą ateityje. Nors tai gali padėti turint rimtų finansinių sunkumų, tai nėra paprastas procesas, todėl reikėtų kreiptis patarimo į profesionalius teisininkus, kurie specializuojasi fizinių asmenų bankroto srityje.

1.4 MANO PINIGAI IR MANO ŠEIMA

Valdyti savo pinigus gali būti sudėtinga, o tvarkyti šeimos finansus – dar sudėtingiau. Asmeniniai finansai reikalauja disciplinos, kantrybės ir aiškos vizijos, o tai pasiekti dar sunkiau, kai į procesą įsitraukia keli asmenys, pavyzdžiui, šeimos nariai. Nėra vieno universalaus požiūrio į šeimos finansų valdymą, todėl, kaip ir visais šeimos klausimais, taip ir tvarkant šeimos finansus, reikia ieškoti kompromiso ir rasti geriausią išeitį.

Kai kuriose šeimose **vienas asmuo** prisiima atsakomybę tvarkyti finansus. Šis asmuo gali turėti daugiau patirties arba domėtis finansiniais klausimais. Tokio požiūrio privalumas yra tas, kad galima aiškiai paskirstyti pareigas ir išvengti konfliktų. Tačiau taip pat vienam asmeniui tenka ir visa finansų valdymo našta, o finansų valdyme nedalyvaujantys šeimos nariai gali jaustis palikti nuošalyje.

Kita vertus, **abu sutuoktiniai** gali dalyvauti tvarkant finansus. Toks požiūris gali paskatinti komandinį darbą ir neužkrauti visos finansinės naštos vienam asmeniui. Abu sutuoktiniai gali prisidėti savo žiniomis ir įgūdžiais. Pavyzdžiui, vienas šeimos narys gali išmanyti investavimo sritį, kitas – tvarkyti šeimos išlaidų apskaitą. Abu galėtų priimti bendrus sprendimus dėl biudžeto sudarymo ir pan. Toks požiūris taip pat leidžia dalytis atsakomybe už priimtus sprendimus. Tačiau šis metodas taip pat reikalauja kompromisų tarp sutuoktinių, kurie gali turėti skirtingus finansinius prioritetus ar požiūrius.

Šeimos gali pasirinkti ir labiau bendradarbiavimu paremtą požiūrį į finansinių sprendimų priėmimą, kuomet į procesą įtraukiami ir **vaikai**. Tai ir puiki galimybė mokyti vaikus finansinio raštingumo. Visa šeima veikia kaip komanda, nustatydama bendrus finansinius tikslus, ieškodama sutarimo ir bendraudama finansiniais klausimais. Laikantis tokio požiūrio pasidalijama ir atsakomybėmis. Kiekvienas šeimos narys atsakingas už tam tikros užduoties atlikimą, pavyzdžiui, stebėti išlaidas, ieškoti akcijų ir nuolaidų arba analizuoti su investicijomis susijusią informaciją. Šis metodas turi savų iššūkių, susijusių su skirtingų šeimos narių poreikių ir norų derinimu, ir gali prireikti daugiau laiko ir pastangų, kad būtų pasiektas bendras sutarimas.

Nepriklausomai nuo to, kokį metodą šeima pasirinks, labai svarbu **atvirai ir sąžiningai bendrauti** finansiniais klausimais. Šeimos nariai turėtų galėti atvirai aptarti finansinius tikslus, rūpesčius ir iššūkius ir kartu ieškoti sprendimų.

Kaip ir valdant asmeninius finansus, šeimos finansų srityje taip pat labai svarbu **sudaryti biudžetą**, kuriame atsispindėtų jos **pajamų ir išlaidų planas**. Pajamų ir išlaidų **stebėjimas, prioritetų nustatymas ir koregavimas** – visa tai yra biudžeto sudarymo proceso dalis.

Nepaisant minėtų šeimos finansų valdymo ypatumų, pagrindiniai aspektai išlieka tokie pat kaip ir asmeninių finansų valdymo atveju. Šeimos turėtų nusistatyti savo finansinius tikslus ir įgyvendinti atitinkamus sprendimus. Informacijos apie išlaidas, taupymą, investavimą ir auکوimą galima rasti kituose atitinkamuose vadovo skyriuose (pavyzdžiui, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.4).

Šeimos taip pat turėtų sukaupti **finansinį rezervą**, kuris būtų naudojamas nenumatytoms išlaidoms padengti 3-6 mėnesių laikotarpiu, jei šeima netektų pajamų šaltinių. **Skolų valdymas, pajamų didinimo** būdų ieškojimas ir **vaikų finansinio raštingumo ugdymas** – tai klausimai, kuriais rūpinasi dauguma šeimų, siekdamos išlaikyti gerą savo finansinę padėtį.

Svarbu **mokyti vaikus** finansinio raštingumo ir įtraukti juos į finansinių sprendimų priėmimą, kad būtų skatinama finansinė atsakomybė ir ilgalaikis stabilumas. Vaikus

finansinio raštingumo reikėtų mokyti kuo anksčiau – net ikimokykliniame amžiuje. Vaikai įgytų pagrindinių pinigų valdymo žinių ir patirties, supažindinus juos su pagrindinėmis sąvokomis ir principais, susijusiais su pinigų uždirbimu, leidimu, taupymu ir dovanojimu.

Mokydami vaikus apie finansines sąvokas galite naudoti **realaus gyvenimo pavyzdžius**, pavyzdžiui, kartu su vaikais pirkti maisto produktus ar planuoti šeimos atostogų biudžetą.

Tai padės jiems suprasti, kaip pinigai veikia realiaame pasaulyje. Tėvai turėtų formuoti ir skatinti gerus pinigų naudojimo įpročius, pavyzdžiui, reguliariai taupyti, vengti skolų ir gyventi pagal galimybes. **Skatindami vaikus taupyti** dalį savo dienpinigių ar uždarbio, taip pat galite padėti jiems išsiugdyti gerus pinigų taupymo įpročius. Dažnai vienas praktinis

pratimas gali būti veiksmingesnis už valandų valandas teorinių aiškinimų apie pinigus. Pavyzdžiui, jei leisite vaikui **išleisti** visus jo pinigus (pavyzdžiui, 15 eurų) ir patirti, kad daugiau jis nebegali nusipirkti nieko – norimo šokolado ar limonado, gali būti vertinga pamoka apie pinigų leidimą ir taupymą. Vėliau suteikite galimybę vaikui **"užsidirbti"** pinigų ir atkurti prarastą finansinį balansą. Toks pavyzdys mokytų valdyti savo finansinę padėtį ir pasiekti norimų tikslų.

Taip pat reikėtų mokyti vaikus **sudaryti biudžetą, stebėti išlaidas** ir **nustatyti finansinius tikslus**. Tai gali padėti vaikams išsiugdyti finansinės atsakomybės jausmą ir paruošti juos valdyti pinigus, kai jie taps vyresni. Skatindami **atvirą bendravimą** apie pinigus šeimoje, galite padėti vaikams geriau jaustis kalbant apie finansinius reikalus ir prireikus kreiptis patarimo.

Yra daugybė šaltinių ir priemonių, kurios gali padėti mokyti vaikus finansinio raštingumo, pavyzdžiui, **knygos, žaidimai** ir **programėlės**. Šios priemonės gali padaryti mokymosi valdyti pinigus procesą įdomų ir įtraukiantį. Taip pat reikėtų vaikams pabrėžti, kad klaidos ir **nesėkmės yra galimybė mokytis ir augti**. Tai gali padėti išsiugdyti teigiamą požiūrį į pinigus ir atsparumą susidūrus su finansiniais iššūkiais.

Sprendžiant, **kiek ir kokiems tikslams skirti pinigų vaikams** reikėtų atsižvelgti į konkrečias jų šeimos aplinkybes ir finansinius tikslus. Svarbu, kad duodami dienpinigiai atitiktų vaikų amžių ir juos naudodami jie mokytųsi finansinės atsakomybės. Reikėtų nustatyti **išlaidų ribas** ir skatinti vaikus **laikyti biudžetą**.

1.5 PAGRINDINĖS FINANSINĖS PROBLEMOS IR JŲ SPRENDIMO BŪDAI

Tvarkydami asmeninius finansus galime susidurti su įvairiomis finansinėmis problemomis, kurioms reikia konkrečių sprendimų. Tarp dažniausiai pasitaikančių finansinių problemų galima paminėti šias:

- pernelyg didelės išlaidos
- įsiskolinimas
- santaupų trūkumas
- pensijų santaupų trūkumas
- ...

PERNELYG DIDELĖS IŠLAIDOS. Dauguma mūsų dažnai skundžiasi, kad uždirbti pinigai tiesiog „ištirpsta“, finansinė padėtis negerėja, o patys esame lyg įstrigę vienoje vietoje. Tačiau kiekvienas gali pateikti pavyzdžių, kaip švaistė pinigus, nes priėmė neteisingus finansinius sprendimus, neplanavo biudžeto, nesilaikė disciplinos ar neturėjo finansinių tikslų.

Vienas dažniausių veiksnių, dėl kurių daugelis patenka į tokias situacijas, yra pernelyg didelis išlaidavimas – žmonės linkę išleisti daugiau pinigų nei leidžia jų pajamas. Dažnai stengiamės išlaikyti tokį gyvenimo lygį, kuris tiksliai atitiktų mūsų pajamas arba išleidžiame net daugiau nei uždirbame. Kadangi daugelis žmonių **pernelyg daug išleidžia**, todėl nuolat **patiria stresą** ir galiausiai patenka į sunkią finansinę padėtį. Auksinė taisyklė – **turėtume gyventi žemiau savo finansinių galimybių** ribos. Toks požiūris suteikia finansinio stabilumo, kontrolės, saugumo jausmą ir pasitenkinimą, net jei tam reikia disciplinos ir ryžto. Per dideles išlaidas gali lemti įvairūs veiksniai, įskaitant biudžeto planavimo stoką, impulsyvų pirkimą, visuomenės spaudimą, reklamą ar emocinį išlaidavimą.

Biudžeto sudarymas yra pirmas žingsnis sprendžiant pernelyg didelio išlaidavimo problemą. Daugiau informacijos apie tai, kaip sudaryti biudžetą, rasite vadovo 1.2 skyriuje („Uždirbau pinigų – ką daryti toliau“). Biudžetas padeda **sekti pajamas ir išlaidas, nustatyti išlaidų ribas** ir **prioritetus** atsižvelgiant į finansinius tikslus. Nustatę sritis, kuriose esate linkę pernelyg išlaidauti, galite **pakoreguoti savo išlaidų įpročius** ir nustatyti išlaidų prioritetus. Turėtumėte nustatyti sritis, kuriose **išlaidas** galima **sumažinti**, ir **skirti lėšų taupymui** bei **skolų grąžinimui**. Jūsų asmeniniuose finansuose neturėtų būti vietos pinigų švaistymui ir pernelyg didelėms išlaidoms, nes jie tiesiog kenkia jūsų finansinei sveikatai. Daugiau informacijos apie tai, kaip išvengti pinigų švaistymo, rasite 2.1 skyriuje („Pinigų leidimas ir pinigų švaistymas“).

Norėdami **sekti išlaidas** galite naudoti biudžeto programėlę, skaičiuoklę ar tiesiog rašyti išlaidas ant popieriaus lapo. Toks sąrašas leis jums nustatyti sritis, kuriose išleidžiate per daug ir atitinkamai pakoreguoti savo išlaidų įpročius. Paprastą išlaidų stebėjimo lentelės pavyzdį galite rasti 2.1 skyriuje („Pinigų leidimas ir pinigų švaistymas“).

Taip pat labai svarbu **vengti impulsyvaus pirkimo**. Prieš eidami į parduotuvę sudarykite **pirkinių sąrašą** ir jo laikykitės, taip išvengsite impulsyvaus pirkimo. Taip pat gali būti naudinga **palaukti prieš perkant** ir įsitikinti, kad pirkinytis yra būtinas, o kaina – tinkama. Turėtumėte žinoti, kad reklamos, specialūs pasiūlymai bei žiniasklaida gali daryti didelę įtaką jūsų pasirinkimui. Rinkdamiesi prekes ir paslaugas, turėkite tai omenyje. Pagalvokite, ar atitinkamą sprendimą priimate **dėl jums daromos įtakos**, ar dėl to, kad jums **tikrai reikia atitinkamos prekės ar paslaugos**. Rinkdamiesi taip pat pagalvokite, ar radote tinkamą prekę ir kainą. Be to, perkamos prekės ar paslaugos gali daryti skirtingą **poveikį aplinkai ir visuomenei**. Apie tai taip pat pagalvokite rinkdamiesi.

Naudodamiesi grynaisiais pinigais, o ne mokėjimo kortelėmis, taip pat galite išvengti pernelyg didelių išlaidų. Nustatykite ribą, kiek grynujų pinigų galite išleisti kiekvieną savaitę ar mėnesį, ir venkite naudoti mokėjimo korteles. Be to, jei niekaip negalite suvaldyti savo išlaidų, būtų naudinga **kreiptis profesionalios pagalbos** į finansų profesionalus.

ĮSISKOLINIMAS. Didelės skolos – dar viena finansinė problema, daranti įtaką jūsų finansams. Labai svarbu sudaryti **skolų grąžinimo planą** ir žinoti, kokią dalį savo finansų kiekvieną mėnesį turėtumėte skirti skoloms grąžinti. Reikėtų susirašyti visas savo skolas, nurodant visą skolos sumą, palūkanų normas ir mėnesines įmokas, bei nustatyti skolų grąžinimo prioritetus pagal palūkanų normas ar kitus veiksnius. Kiekvieną mėnesį skirdami nustatytą sumą skoloms grąžinti po truputį pradėsite iš jų vaduotis.

Grąžinimo planą reikėtų sudaryti kaskart, kai prisiimate naują skolą. Turėtumėte tai padaryti iš anksto, o ne laukti, kol skola taps problema. Kaip jau aptarta 1.2 skyriuje („Uždirbau pinigų – ką daryti toliau“) ir 1.3 skyriuje („Skola – kas tai yra ir kaip ji veikia“), norėdami palengvinti savo skolų našta galite pamėginti **skolas konsoliduoti, derėtis su kreditoriais** bei **pasitarti su finansų konsultantais**. Taip pat svarbu vengti naujų skolų, nebent jų dėka galėtumėte grąžinti esamas skolas ir sutarti dėl geresnių skolos grąžinimo sąlygų (mažesnių palūkanų, geresnio skolos grąžinimo grafiko ir pan.).

Skolų konsolidavimas gali būti naudingas, nes galite efektyviau valdyti mokėjimus ir galbūt sumažinti palūkanų normą. Svarbu atidžiai įvertinti su konsolidavimo galimybėmis susijusias sąlygas bei mokesčius ir pasirinkti geriausiai jūsų situaciją atitinkantį variantą. Šiuo atveju labai praverstų profesionali konsultacija.

Derybos su kreditoriais taip pat gali padėti sumažinti skolų našą. Galima susitarti dėl mažesnės palūkanų normos, mažesnių mėnesinių įmokų ar skolos grąžinimo atidėjimo. Gal tai kiek netikėta, bet kredito teikėjai dažnai lanksčiai derasi dėl jūsų kredito sąlygų dėl rinkoje esančios konkurencijos. Be to, išnagrinėkite visas rinkoje esančias galimybes. Nebijokite savo būsimo ar esamo kredito teikėjo, bet gerai apskaičiuokite savo galimybes grąžinti skolą ir tinkamai ją valdyti. Be to, jei deratės su kreditoriumi, svarbu, kad bet koks susitarimas būtų įformintas raštu. Derybų įrodymus išsaugokite saugokite – laiškus, elektroninius laiškus ar kitus dokumentus.

Galiausiai, siekiant ilgalaikio finansinio stabilumo, svarbu **vengti naujų skolų**. Gyvenkite pagal savo finansines galimybes ar net kiek kukliau, sudarykite biudžetą ir nustatykite išlaidų prioritetus, atsižvelgdami į savo finansinius tikslus.

Dėl **SANTAUPŲ TRŪKUMO** jūs ir jūsų šeima gali būti pažeidžiami kritinėse situacijose ir galite nepasiekti užsibrėžtų finansinių tikslų. Paprastai rekomenduojama finansiniame rezerve turėti tiek santaupų, kad jų pakaktų 3-6 mėnesių pragyvenimo išlaidoms padengti. Tai reiškia, kad netekę darbo ar kitų pajamų šaltinių, turėsite pakankamai santaupų kelis mėnesius padengti savo išlaidas, kol vėl atsistosite ant kojų.

Santaupų trūkumo problemą pradėkite spręsti sudarydami **taupymo planą** ir nustatydami **taupymo prioritetus**. Taupymo planas aiškiai nurodytų, kiek pinigų turite atidėti kiekvieną mėnesį, savaitę ar dieną, priklausomai nuo jūsų pasirinkto taupymo būdo. Turėtumėte nusistatyti aiškius **taupymo tikslus**, pavyzdžiui, taupyti pradiniam įnašui už būstą arba kaupti finansinį rezervą. Turėtumėte ieškoti būdų, kaip **sumažinti savo išlaidas**, pavyzdžiui, sumažinti išlaidas kavinėms ar kitoms pramogoms. Galite **derėtis su paslaugų teikėjais dėl** mažesnių įkainių ir ieškoti būdų, kaip mažiau išleisti **komunalinėms paslaugoms**.

Taip pat pagalvokite, kaip **padidinti** savo **pajamas**. Galite imtis papildomo darbo, pradėti verslą, užsiimti individualia veikla ar parduoti daiktus, kurių jums nebereikia. Jei vis dar sunkiai sekasi taupyti pinigus, padėti gali ir profesionalūs konsultantai.

Kad taupyti būtų lengviau, galite naudotis **automatinio pervedimo** iš savo atsiskaitomosios sąskaitos į **taupomąją sąskaitą** funkcija. Sutaupysite pinigų apie tai net negalvodami. Bankai ir kiti paslaugų teikėjai yra parengę daug naudingų priemonių, padedančių taupyti, todėl turėtumėte apsvarstyti galimybę pasikonsultuoti su jais, kaip pasiekti savo taupymo tikslų.

Dėl **PENSIJŲ SANTAUPŲ TRŪKUMO** jums ir jūsų šeimai taip pat kyla pavojus, kad neturėsite pakankamai pinigų išeję į pensiją. Labai svarbu sukurti **kaupimo pensijai planą** ir **pradėti kaupti kuo anksčiau**. Tai gali būti įmokos į pensijų fondus ar investicinę sąskaitą, investavimas į akcijas, investicinius fondus, nekilnojamąjį ar kitą turtą. Kadangi taupydami pensijai siekiate ilgalaikio tikslo, jūsų santaupų ir investicijų vertė turėtų **didėti** arba bent jau **išlikti stabili** ilguoju laikotarpiu. Jūsų investicijos galėtų generuoti jums **pasyvias pajamas** arba atitinkamą turtą galėtumėte parduoti išeję į pensiją.

Kuo **anksčiau pradėsite taupyti** pensijai, tuo geriau – net jei kas mėnesį galite sutaupyti tik po nedidelę sumą. Turėtumėte nusistatyti **aiškius pensijų kaupimo tikslus**. Nusistatykite konkrečius tikslus, pavyzdžiui, iki tam tikro amžiaus sukaupti tam tikrą sumą. Atlikite skaičiavimus lentelėje, kurioje būtų pavaizduoti kiekvienų jūsų finansinio gyvenimo metų.

Nurodykite sumas, kurias reikia sukaupti kiekvienais metais, kad būtų pasiekti taupymo tikslai. Be to, siekite kasmet didinti savo įmokas.

Aukščiau aptarti taupymo būdai tinka ir kaupiant pensijai. Tačiau taupydami pensijai turėtumėte orientuotis ne į grynuosius ar elektroninius pinigus, o į investicijas, kurios vėliau galėtų būti paverstos pinigais arba kurios generuotų pajamas. Kadangi taupymas pensijai yra ilgalaikis siekis, taupyti pinigais nėra geriausias pasirinkimas, nes dėl infliacijos jūsų pinigų vertė mažėja. Todėl kaupdami pensijai turėtumėte **derinti** pinigų **taupymą ir investavimą**. Pensijai sutaupytus pinigus reikėtų investuoti, todėl šiuo atveju labai praverstų profesionali konsultacija.

Daugiau apie pasirengimą pensijai rašoma 3.3 skyriuje („Pasirengimas pensijai“).

**Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga**

**Financial-Legal
Literacy for
Europe**

FIN-LEG-LIT projektas; "Erasmus+" KA2; 2020-1-FR01-KA204-080562_Bendrai finansuoja Europos Sąjunga

Finansinio ir teisinio raštingumo vadovas Europai

2 DALIS – ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMAS

2.1 PINIGŲ LEIDIMAS IR PINIGŲ ŠVAISTYMAS

Svarbu suprasti skirtumą tarp **pinigų leidimo** ir **švaistymo**. Protingas pinigų leidimas gali padėti pasiekti finansinį stabilumą ir įgyvendinti finansinius tikslus, o pinigų švaistymas gali privesti prie finansinių sunkumų. Pinigai švaistomi, kai nesugebate nustatyti savo išlaidų prioritetų, neplanuojate pirkinių ar tiesiog nesilaikote išlaidų drausmės. Dėl to galite įsigyti nereikalingų pirkinių, kurie neatitinka jūsų finansinių tikslų ar prioritetų.

Yra daugybė būdų, kaip žmonės švaisto pinigus. Žemiau rasite keletą dažniausiai pasitaikančių pinigų švaistymo atvejų:

- Impulsyvūs pirkiniai
- Didelės išlaidos prabangos prekėms
- Didelių palūkanų už skolą mokėjimas
- Žalingi įpročiai (pavyzdžiui, rūkymas)
- Mokėjimas už nepanaudotas prenumeratas
- Prekių pirkimas išsimokėtinai
- Nesugebėjimas palyginti pirkinių
- Dažnas ėjimas į kavines ar restoranus
- ...

Ar su kuria iš minėtų problemų susiduriate ir jūs? Jei ne – labai gerai, bet galbūt turite ir kitokių išlaidų, kurias galėtumėte priskirti pinigų švaistymui. Nustatyti tokias išlaidas galite sudarę savo išlaidų lentelę (žr. toliau 2 paveikslėlį – „Pavyzdinė išlaidų stebėjimo lentelė“).

Kad išvengtumėte pinigų švaistymo, svarbu sudaryti **biudžetą, nustatyti išlaidų prioritetus, vengti impulsyvių pirkinių**, ieškoti geriausių **pasiūlymų** perkant ir **vengti bereikalingų išlaidų**.

Kaip jau aptarta 1.2 skyriuje („Uždirbau pinigų – ką daryti toliau“), svarbu sudaryti biudžetą ir suprasti, ar jūsų išlaidos atitinka jūsų biudžetą. Gali būti, kad išleidžiate daugiau pinigų, nei uždirbate, o tai reiškia, kad savo išlaidoms padengti turite skolintis. Norėdami sudaryti biudžetą (žr. 1.2 skyrių „Uždirbau pinigų – ką daryti toliau“) ir veiksmingai valdyti **išlaidas**, pirmiausia turite **atidžiai jas stebėti**. Tai padės sužinoti, kiek išleidžiate kiekvieną mėnesį ir kiekvienais metais. Galėsite išanalizuoti, ar visos išlaidos yra būtinos, ar yra **sričių, kuriose galite jas sumažinti**. Žemiau rasite pavyzdį, kaip galėtumėte stebėti savo išlaidas. Rekomenduojama **sudaryti lentelę** arba naudoti **biudžeto sudarymo programėlę** savo

išlaidoms stebėti. **Kiekvieną mėnesį** apskaičiuotumėte bendrą mėnesio išlaidų sumą, o galiausiai – bendrą **metų išlaidų sumą**.

2 lentelė. Pavyzdinė išlaidų stebėjimo lentelė

Išlaidos (2023 m.)	Būtiniosios	Nebūtiniosios	Pastabos
Sausis			
Buto nuomos mokestis	400		
Maistas	300		
Kavinės ir restoranai		100	
Transportas	50		
Kinas		40	
Draudimas	10		
Drabužiai	50	50	
...			
...			
<i>Iš viso sausio mėn.</i>	<i>1000</i>		
Vasaris			
...	...	...	
...	...	...	
Iš viso būtiniosios išlaidos	...	...	
Iš viso nebūtiniosios išlaidos	...	...	
Visos išlaidos (2023 m.)	...		

Aukščiau pateiktoje lentelėje galėsite aiškiai matyti savo išlaidas. Kai kurios išlaidos yra **būtinios**, todėl jas mažinti valdant savo išlaidas yra sunkiau. Tačiau kai kurios išlaidos yra **nebūtinios** ir prireikus jas galima lengviau sumažinti, pavyzdžiui, krizės metu arba siekiant konkrečių finansinių tikslų.

Pirmiausia peržiūrėkite savo nebūtinąsias išlaidas. Išvengsite pinigų švaistymo, jei atidžiai stebėsite savo išlaidas ir **vengsite nebūtinųjų išlaidų**. Prieš pirkdami įvertinkite, ar daiktas bus naudingas ilguoju laikotarpiu bei **venkite impulsyvaus pirkimo**.

Antra, ieškokite būdų, kaip **sumažinti būtinąsias išlaidas**, pavyzdžiui, naudokitės nuolaidų kuponais, ieškokite gerų pasiūlymų bei derėkitės dėl prekių ir paslaugų kainų. Norint tinkamai valdyti išlaidas būtina **nustatyti išlaidų prioritetus, atsižvelgiant į savo poreikius ir vertybes**. Jūsų sudarytas **biudžetas** turėtų atspindėti jūsų prioritetus ir turėtumėte **jo laikytis**.

Impulsyvūs pirkiniai gali būti pagrindinis pinigų švaistymo šaltinis, nes galite pirkti daiktus neapsvarstę, ar jie būtini ir ar tokios išlaidos atitinka jūsų finansinius tikslus. Išlaidos **kavinėms, kinui, koncertams** ar **sporto renginiams** gali būti didelės, todėl, jei nesekate savo išlaidų ir nesudarote biudžeto, šioms veikloms galite išleisti per daug. Išlaidos **prenumeruojamos paslaugos**, pavyzdžiui, srautinio transliavimo paslaugoms ar sporto klubo narystei, gali greitai susikaupti. Šioms paslaugoms galite išleisti per daug, ypač jei jomis naudojotės nereguliariai arba galite rasti **pigesnių alternatyvų**. Be to, švaistyti pinigus galite ir **pamiršę atšaukti prenumeratas** ar narystes, kuriomis nebesinaudojate.

Žymių gamintojų produktai taip pat gali būti brangesni, todėl, jei pirmenybę teikiate lojalumui prekės ženklui, o ne taupymui, galite patirti didelių nereikalingų išlaidų.

Skolos taip pat gali brangiai kainuoti, nes laikui bėgant gali susikaupti **palūkanos ir mokesčiai**. Be to, galite pernelyg daug išleisti kreditinėms kortelėms ar paskoloms, ypač jei nesugebate laikytis skolų grąžinimo grafiko.

Rūkymas ir kiti žalingi įpročiai – dar viena sritis, kurioje dažnai švaistomi pinigai. Be tiesioginių cigarečių įsigijimo išlaidų, rūkantieji gali patirti ir **papildomų sveikatos priežiūros išlaidų**. Metus rūkyti arba bent jau sumažinus surūkomų cigarečių skaičių galima ne tik pagerinti sveikatą, bet ir ilgainiui sutaupyti pinigų.

3 lentelė. Kaip cigaretės „valgo“ jūsų pinigus*

Cigaretės per dieną	1 mėnuo	1 metai	5 metai	10 metų	20 metų
10	90 €	1 080 €	5 400 €	10 800 €	21 600 €
20	180 €	2 160 €	10 800 €	21 600 €	43 200 €

*Tarkime, kad 20 cigarečių pakelio kaina – 6 eurai.

Kitas svarbus veiksnys, galintis paskatinti nereikalingą išlaidavimą yra **visuomenės spaudimas**. Jei jus supa žmonės, kurie gali sau leisti brangias atostogas, o jūs – ne, neturėtumėte jaustis jiems įsipareigoję. Pasitikėkite savimi ir tiesiog paaiškinkite, kad toks atostogų biudžetas jums per didelis. Tai paprasčiausias sprendimas. Jūsų draugai ar šeima prisitaikys prie jums finansiškai priimtino varianto, o jei ne – tiesiog laikykitės savo finansinės drausmės ir keliauti kartu atsisakykite. Nešvaistikite pinigų dėl visuomenės spaudimo.

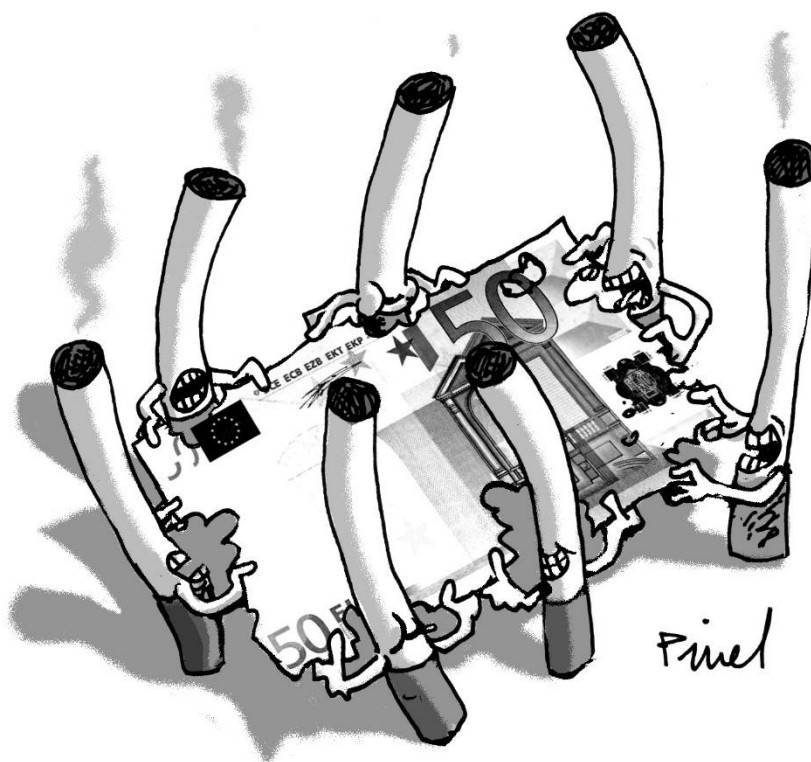
Yra daugybė kitų būdų, kaip žmonės švaisto pinigus, ir neįmanoma jų visų išvardyti. Tačiau yra keletas universalių taisyklių, kurių reikia laikytis, kad atsikratytumėte šio reiškinio, neigiamai veikiančio jūsų finansus.

Be to, kad laikytumėtės biudžeto ir nustatytumėte išlaidų prioritetus, prieš **pirkdami** bet kokį **pirkinį**, turėtumėte **jį įvertinti pagal savo vertybes ir prioritetus**. Turėtumėte savęs paklausti, ar jie suteiks jums ilgalaikį pasitenkinimą, ar tai tik trumpalaikis impulsyvus pirkinys. Taip pat turėtumėte **apsvarstyti alternatyvius variantus**, kurie būtų ekonomiškesni arba geriau atitiktų jūsų poreikius. Kiekvienas euras, kurį išleidžiate vienam dalykui, yra euras, kurio negalite išleisti kažkam kitam. Todėl **prieš pirkdami apsvarstykite, ką dar galėtumėte padaryti už tuos pinigus**.

Apibendrinant šį poskyrį būtų galima paminėti, kad **biudžeto programėlės** gali būti naudingos stebėti išlaidas, sudaryti biudžetą ir nustatyti finansinius tikslus. Naudodamiesi **kainų palyginimo įrankiais** galite rasti geriausius norimų įsigyti prekių pasiūlymus, taip sutaupydami pinigų ir išvengdami pernelyg didelių išlaidų. Tačiau reikėtų žinoti, kad informacija, gauta naudojantis internete esančiomis kainų palyginimo priemonėmis, gali būti neišsami, netiksli arba dalinė. **Mokėjimas grynaisiais pinigais** taip pat gali būti naudingas metodas, nes visada žinote, kiek pinigų turite ir kiek jų liko. Vis dėlto veiksmingiausias būdas užkirsti kelią pernelyg didelėms išlaidoms – pinigus leisti **sąmoningai, atidžiai vertinti savo išlaidų įpročius** ir nustatyti jūsų finansinius tikslus ir vertybes atitinkančius **prioritetus**.

2.2. MANO SANTAUPOS – GALIMYBĖS IR RIZIKA

Taupymas – itin svarbus siekiant finansinių tikslų. Jei turite susitaupę pinigų, prireikus, galėsite lengviau pakeisti darbą į geresnį, ar, esant palankioms aplinkybėms – investuoti. Yra keletas pagrindinių priemonių ir strategijų, kaip veiksmingai taupyti. Kad taupymas būtų veiksmingas, yra keletas įprastų priemonių ir strategijų, kurias galite naudoti.

Taupymas nėra savaiminis tikslas. Gali atrodyti, kad siekdami ilgalaikių tikslų ir reguliariai taupydami laikomės finansinės drausmės ir efektyviai valdome savo finansus. Vis dėlto, kyla įvairių rizikų, dėl kurių vien taupymas nėra veiksminga asmeninių finansų valdymo strategija. Tokie veiksniai kaip infliacija, pinigų reformos, mokesčių pokyčiai ir kiti gali gerokai paveikti jūsų santaupas. Todėl geriausia būtų taupyti siekiant konkrečių trumpalaikių ar vidutinės trukmės tikslų. Tai reiškia, kad reikia taupyti pinigus konkrečioms tikslams, o paskui tuos pinigus paversti kitu turtu, pavyzdžiui, dviračiu, automobiliu, būstu ar investicijomis. Jei taupote pinigus siekdami ilgalaikių tikslų, pavyzdžiui, pensijai, **taupymą** reikėtų **derinti su investavimu** į įvairių rūšių turtą, kuris laikui bėgant gali brangti ar/ir generuoti pasyvias pajamas.

Žinomiausia taupymo forma, be abejonės – pinigų kaupimas **fizine forma** (banknotais ar monetomis). Ši taupymo forma gali būti tinkama palyginti nedideliems projektams, pavyzdžiui, perkant kompiuterį, dviratį ar taupant atostogoms. Šios taupymo formos privalumas tas, kad ji yra labai aiški ir skatina kasdienę drausmę, todėl ji gali būti veiksminga finansinės drausmės ugdymo priemonė. Šis metodas ypač naudingas vaikams. Pavyzdžiui, kasdien į taupyklę įdėti po 1 eurą yra lengvai įgyvendinama ir aiški užduotis. Tačiau didėjant santaupų sumai per ilgesnį laikotarpį, didėja ir su tuo susijusi rizika. Tokias santaupas ne tik veikia infliacija, bet jas galite prarasti dėl vagystės, gaisro ar kitų panašių įvykių.

Kita pagrindinė finansinė taupymo priemonė – **taupomoji sąskaita**. Pinigus laikant taupomojoje sąskaitoje už pinigus mokamos palūkanos, ir ši priemonė itin tinka pradedantiems taupyti. **Automatinių pervedimų** iš atsiskaitomosios sąskaitos į **taupomąją sąskaitą** nustatymas gali padėti taupyti pinigus apie tai net negalvojant.

Bankai ir kitos kredito įstaigos siūlo taupomąsias sąskaitas vartotojams, norintiems taupyti. Už sąskaitoje laikomus pinigus **mokamos palūkanos** gali skirtis priklausomai nuo banko ir sąskaitos tipo. Be to, taupomąsias sąskaitas **lengva atidaryti ir tvarkyti**.

Taupomosioms sąskaitoms būdingi keli pagrindiniai aspektai, kuriuos turėtumėte įvertinti prieš pasirinkdami, kur laikyti pinigus. Be kitų sąlygų, reikėtų atkreipti dėmesį į galimus

minimalios ir maksimalios **indėlio sumos ribojimus**, naudojimosi **lėšomis** sąlygas bei taikomas **mokesčius**.

Vienas iš pagrindinių taupomųjų sąskaitų privalumų yra jų saugumas. ES šalyse taupomosios sąskaitos yra **apdraustos bent iki 100 000 eurų** pagal vadinamąją indėlių draudimo sistemą. Tai reiškia, kad net ir mažai tikėtinu atveju, jei jūsų kredito įstaiga taptų nemoki, jums garantuojama, kad indėlius iki minėtos sumos atgausite.

Nors indėlių draudimo sistema užtikrina aukštą indėlininkų apsaugos lygį, vis dėlto gali būti naudinga **savo indėlius laikyti keliose finansų įstaigose**. Taip dar labiau sumažinsite savo riziką ir užtikrinsite, kad santaupos būtų dar saugesnės. Tokiu būdu nepriklausysite nuo vienos kredito įstaigos ir galėsite lengviau rinktis geresnes indėlių sąlygas.

Už indėlį mokama **palūkanų norma** gali būti **fiksuota** arba **kintama**. Priimdami sprendimą, ar taupyti pinigus taupomojoje sąskaitoje su kintama, ar su fiksuota palūkanų norma, turėtumėte atsižvelgti į keletą veiksnių. **Fiksuotoji palūkanų norma užtikrina** jūsų pajamų **stabilumą ir nuspėjamumą**, nes palūkanų norma išlieka tokia pati visą indėlio terminą. Kita vertus, rinkdamiesi kintamą palūkanų normą galite uždirbti daugiau, nes palūkanų norma gali didėti (arba mažėti) priklausomai nuo rinkos sąlygų.

Be to, svarbu **išsiaiškinti, ar kintamųjų indėlių sąskaitoms nėra nustatytos palūkanų normos lubos**. Tai reikštų, kad palūkanų norma negali viršyti tam tikro lygio, o tai gali turėti įtakos jūsų sprendimui, ar rinktis kintamąją, ar fiksuotąją indėlio sąskaitą.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, ar už indėlio atsiėmimą anksčiau nustatyto termino nėra numatyta **baudų**. Kai kuriose taupomosiose sąskaitose gali būti taikomos baudos pinigų atsiėmus anksčiau termino.

Taip pat turėtumėte atsižvelgti į **infliacijos riziką**, kuri daro įtaką sąskaitoje sukauptų pinigų vertei. Be to, pinigus laikydami taupomojoje sąskaitoje greičiausiai uždirbsite **mažiau nei pasinaudodami kitais investavimo instrumentais**.

4 lentelė. Santaupų vertės sumažėjimas dėl infliacijos

10,000 €	0 metų	1 metai	5 metai	10 metų	20 metų
2 % infliacija	10 000€	9 803,92€	9 057,31€	8 203,48€	6 729,71€
4 % infliacija	10 000€	9 615,38€	8 219,27€	6 755,64€	4 563,87€

Indėlio sertifikatai yra dar viena galimybė, leidžianti uždirbti nustatytą palūkanų normą per nustatytą terminą. Jei norite uždirbti **didesnes palūkanas** už savo santaupas, indėlio sertifikatas gali būti tinkamas pasirinkimas. Indėlio sertifikatai – tai bankų ir kitų finansų įstaigų siūlomi finansiniai produktai, garantuojantys nustatytą palūkanų normą tam tikram laikotarpiui nuo kelių mėnesių iki kelerių metų.

Indėlio sertifikatai pasižymi keliomis pagrindinėmis savybėmis, pavyzdžiui, **fiksuotu terminu**, per kurį įmokėtų pinigų **negalima atsiimti be baudos**, **palūkanų normomis**, kurios paprastai yra didesnės nei taupomųjų sąskaitų palūkanų normos.

Yra finansinių priemonių, kurios ne tik palengvina taupymą, bet ir sujungia šį elementą su investavimu ar draudimu. Pavyzdžiui, **investicinis gyvybės draudimas** arba **pensijų fondai** yra naudingos priemonės taupant. Naudodamiesi šiomis priemonėmis galite ne tik taupyti, bet ir investuoti pinigus ar net apsidrausti. Daugiau informacijos apie šias priemones rasite kituose vadovo skyriuose, pavyzdžiui, 3.1 skyriuje („Mano pinigų investavimas – auksinės taisyklės“), 3.2 skyriuje („Draudimas“) ir 3.3 skyriuje („Pasirengimas pensijai“).

2.3. PASKOLOS ĖMIMAS IR PINIGŲ SKOLINIMAS

Jei norite imti **PASKOLĄ**, svarbiausias klausimas, į kurį reikia atsakyti, – kodėl tai darote ir ar nėra kitų galimybių pasiekti konkretų finansinį tikslą. Turėtumėte apsvarstyti **paskolos paskirtį** ir tai, **ar ji tikrai būtina**. Paskolos, kurios naudojamos investicijoms į verslą ar išsilavinimą, gali būti vertingos investicijos, o paskolos nebūtinoms išlaidoms, pavyzdžiui, atostogoms, – ne. Turėtumėte įvertinti savo finansinę padėtį ir kaip naujoji skola atspindės jūsų biudžetą. Būtina įsitikinti, kad galėsite laiku grąžinti paskolą. Jei jau dabar sunkiai suduriate galą su galu arba turite kitų skolų, kurias pirmiausia reikia grąžinti, imti papildomą skolą gali būti neverta ir rizikinga.

Per didelį įsiskolinimą gali atsirasti, jei prisiimate per daug skolų ir nepajėgiate jų grąžinti. **Didelės palūkanų normos** taip pat gali **apsunkinti mokėjimus** ir, laikui bėgant, gali būti dar sunkiau grąžinti skolas. Įmdami paskolą susiduriate ir su papildomomis rizikomis – **paslėptais paskolos sutarties mokesčiais**, galimu **sukčiavimu** ir **neigiama įtaka jūsų kreditingumui**.

Vis dėlto, jei nusprendėte imti paskolą, turite įvairių pasirinkimų. Dažniausiai paskolas teikia bankai. **Bankai** siūlo įvairius paskolų produktus, pavyzdžiui, **vartojimo paskolas**, **būsto paskolas** ar paskolas **automobiliui įsigyti**. Tačiau, norėdami gauti paskolą iš banko, turėsite atitikti banko ir įstatymų nustatytus kriterijus.

Kita galimybė gauti paskolą – **kredito unijos**. Kredito unijos yra jų nariams priklausančios finansų įstaigos. Norėdami tapti kredito unijos nariu, paprastai turite atitikti tam tikrus kriterijus, pavyzdžiui, gyventi tam tikroje vietovėje arba dirbti pas tam tikrą darbdavį.

Tarpusavio skolinimo platformos yra dar viena galimybė, jungianti skolininkus su skolintojais. Šiose platformose žmonės gali skolinti pinigų kitiems žmonėms be kredito įstaigos tarpininkavimo. Šios platformos gali būti gera išeitis paskolų gavėjams, kurių kreditingumas ne itin aukštas.

Paskolos ėmimas iš **šeimos narių ar draugų** – dar vienas populiarus būdas, turintis ir teigiamų ir neigiamų aspektų. Jie aptarti toliau šiame skyriuje.

Taip pat svarbu pažymėti, kad paskola gali būti **užtikrinta**, t. y. užtikrinta **jkeistu turtu**, ir **neužtikrinta**, t. y. neužtikrinta jkeistu turtu. Užtikrintos skolos atveju skolintojas reikalauja, kad paskolos gavėjas įkeistų tam tikrą turtą (pavyzdžiui, butą) paskolos grąžinimui užtikrinti. Jei paskolos gavėjas negrąžina paskolos, paprastai skolintojas turi teisę susigrąžinti

nesumokėtą sumą iš pajamų, gautų pardavus įkeistą turtą. Kita vertus, neužtikrintos paskolos atveju paskolos teikėjas pasikliauja paskolos gavėjo gebėjimu grąžinti skolą be jokio konkretaus turto įkeitimo. Paprastai, neužtikrintos paskolos naudojamos tik tais atvejais, kai skolinamos nedidelės sumos, pavyzdžiui, kredito kortelės limitu dydžio suma. Todėl, svarstydami skolinimosi variantą, taip pat turėtumėte apsvarstyti, ar skolinojas reikalaus įkeitimo ir kokia būtų tokio įkeitimo rizika. Jei imsite paskolą ir įkeisite kokį nors turtą, turėtumėte įvertinti, kas nutiks, jei negrąžinsite paskolos ir prarasite įkeistą turtą.

Prieš imdami paskolą, turėtumėte atidžiai **apsvarstyti** su paskola susijusias **palūkanų normas**. Dėl didelių palūkanų normų gali padidėti skolinimosi sąnaudos, o tai gali apsunkinti paskolos grąžinimą per tam tikrą laiką. Svarbu **palyginti** skirtingų skolinojų ir paskolų produktų **palūkanų normas**, kad įsitikintumėte, jog gaunate geriausią įmanomą pasiūlymą.

Nors palūkanų normos gali atrodyti „nedidelės“, neapsigaukite. Jei paskolos grąžinimo laikotarpis ilgas, gali būti, kad už pirkinį, kurį finansavote paskolos lėšomis, sumokėsite dvigubai didesnę sumą.

Žemiau pateiktoje lentelėje parodyta, kiek galiausiai sumokėtumėte už ilgalaikę 100 000 EUR paskolą su 2 % arba 4 % metine palūkanų norma. Skirtingi scenarijai rodo, kaip keičiasi paskolos išlaidos priklausomai nuo jos trukmės. Gali atrodyti, kad naudinga imti paskolą ilgesniam laikotarpiui, nes dėl to mėnesinės įmokos būtų mažesnės. Tačiau tai dar viena iliuzija, kuri iš tikrųjų smarkiai padidina bendras paskolos išlaidas.

5 lentelė. Kiek iš tikrųjų kainuoja ilgalaikė paskola

	100 000 €	10 metų	25 metų	40 metų
2%	Visa sumokėta suma	110 416,14€	127 156,30€	145 356,31€
	Mėnesiniai mokėjimai	920,13€	423,85€	302,83€
4%	Visa sumokėta suma	121 494,17€	158 351,05€	200 610,47€
	Mėnesiniai mokėjimai	1 012,45€	527,84€	417,94€

Taip pat svarbu atsižvelgti į paskolos **grąžinimo sąlygas**. Ar galite sau leisti laiku mokėti reikalaujamas įmokas? Ar numatytos **baudos už paskolos grąžinimą anksčiau termino**? Svarbu gerai išanalizuoti paskolos sąlygas ir įsitikinti, kad galėsite laiku grąžinti paskolą. Turėtumėte įsitikinti, kad paskolos sutartis leidžia be jokių baudų grąžinti dalį arba visą paskolą anksčiau termino. Tai leis jums tinkamai valdyti skolą ir grąžinti ją tada, kai manysite, kad tai naudinga jūsų finansams. Pavyzdžiui, padidėjus palūkanų normai, galite norėti dalį paskolos grąžinti anksčiau, kad nereikėtų mokėti didesnių mėnesinių įmokų ir didesnės bendros paskolos sumos. Be to, teisė grąžinti paskolą anksčiau leistų jums pakeisti paskolos teikėją, jei tai jums naudinga. Pavyzdžiui, jei palūkanų normos rinkoje sumažėjo, galbūt jums verta pasidomėti kitų paskolos teikėjų pasiūlymais, kurie būtų pasirenge pasiūlyti jums geresnes paskolos sąlygas.

PINIGŲ SKOLINIMAS. Jei galvojate apie pinigų skolinimą kitam asmeniui, prieš priimdami sprendimą turite apsvarstyti keletą svarbių aspektų. Pirma, turėtumėte pagalvoti apie savo **santykius su paskolos gavėju**. Pinigų skolinimas draugui ar šeimos nariui gali **neigiamai**

paveikti jūsų santykius, todėl kartais gali būti geriau atsisakyti skolinti. Sakoma – jei norite prarasti draugą, paskolinkite jam pinigų ...

Taip pat turėtumėte **įvertinti paskolos gavėjo gebėjimą grąžinti** paskolą. Rizika, kad paskolos gavėjas negrąžins paskolos, kaip buvo sutarta, vadinama įsipareigojimų nevykdymo rizika. Reikėtų atsižvelgti į potencialaus skolininko pajamas, skolinimosi galimybes, kitas negrąžintas skola bei finansinius įsipareigojimus.

Taip pat turėtumėte apvarstyti, ar pinigų skolinimas yra geriausias pasirinkimas. Galbūt investuodami pinigus arba pasirinkdami kitą variantą, o ne skolindami, neprarastumėte **galimybės uždirbti daugiau**.

Vis dėlto, jei nusprendėte skolinti pinigų, **svarbu nustatyti aiškias paskolos sąlygas**. Tai, be kita ko, apima paskolos **sumą, palūkanų normą, grąžinimo grafiką** ir tai, kaip bus užtikrintas paskolos grąžinimas. Kalbant apie įkeitimą, paskolos gavėjas galėtų įkeisti tam tikrą turtą, kad užtikrintų paskolos grąžinimą. Taip pat paskolos grąžinimą galėtų garantuoti ir trečiasis asmuo. Prieš suteikiant paskolą, abi šalys turėtų suprasti šias sąlygas ir su jomis sutikti.

Priklausomai nuo pinigų sumos, gali tekti sudaryti **rašytinę** ar net **notaro** patvirtintą **sutartį**, kurioje būtų išdėstytos paskolos sąlygos. Turėtumėte žinoti, kad „rašytinė“ sutartis nebūtinai reiškia popierinį dokumentą. Elektroninis parašas gali turėti tokią pačią teisinę galią kaip ir asmens parašas, todėl sutartį galite pasirašyti ir pinigų pervedimą atlikti net fiziškai nesusitikę su asmeniu, su kuriuo pasirašote sutartį. Taip pat svarbu atsižvelgti į visas **teisines ar mokestines** pinigų **skolinimo pasekmes**.

Net ir tais atvejais, kai įstatymai to nereikalauja, visada patartina sudaryti **rašytinę paskolos sutartį**, jei skolinate pinigus kitam asmeniui. Ji padeda aiškiai nustatyti paskolos sąlygas, įskaitant skolinamos pinigų sumos dydį, grąžinimo grafiką, palūkanų dydį ar mokesčius, kurie gali būti taikomi. Apskritai svarbu **saugoti** visus **dokumentus** (tiek popierinius, tiek elektroninius), kurių ateityje gali prireikti finansiniais, teisiniais ar mokesčių tikslais.

Rašytinė sutartis gali padėti išvengti nesusipratimų ar ginčų tarp paskolos davėjo ir paskolos gavėjo, suteikti teisinį aiškumą ir saugumą sutarties pažeidimo atveju.

Be to, turėtumėte **atidžiai stebėti ir fiksuoti** jau **grąžintas sumas**. Tai ypač svarbu, jei paskola suteikta fiziniiais pinigais (banknotais), o ne banko pavedimu. Labai lengva pasimesti skaičiuose ir dėl to gali kilti ginčų.

Jei skolinate pinigus draugui ar šeimos nariui, gali kilti noras pasikliauti žodiniu susitarimu ar tiesiog pasitikėti, kad paskola bus grąžinta laiku. Tačiau svarbu

prisiminti, kad net ir gerų ketinimų turintys paskolos gavėjai gali susidurti su netikėtais sunkumais, dėl kurių jiems gali būti sunku grąžinti paskolą. Sudarant paskolos sutartį visada pravartu pasikonsultuoti su teisininku, kad įsitikintumėte, jog jūsų sutartis yra teisiškai vykdytina ir kad aptarėte visas būtinas sąlygas.

Viena iš priemonių, kuri gali būti labai **naudinga skolintojui**, yra **vekselis**. Tai rašytinis pasižadėjimas grąžinti konkrečią pinigų sumą nurodytam asmeniui nustatytą dieną. Vekselis turi būti surašytas įstatymo reikalaujama forma. Be to, kai kuriose šalyse gali būti reikalaujama, kad vekseliai būtų užregistruoti arba patvirtinti notaro. Todėl, jei norite išduoti arba gauti vekselį, rekomenduojama tai daryti padedant profesionaliam teisininkui.

Pagrindinis vekselio privalumas tas, kad paprastai, jei skolininkas negrąžina skolos, skolintojas gali atgauti atitinkamą sumą nesikreipdamas į teismą, o tiesiog naudodamasis antstolių paslaugomis. Jei paskola įforminama paprasta sutartimi, skolintojas pirmiausia turėtų kreiptis į teismą, kad atgautų skolą. Taigi, nors vekselis gali būti naudingas skolintojui, jis gali būti **rizikingas paskolos gavėjui**, kuris turės tik labai ribotas galimybes apsiginti teisme.

Pinigų skolinimas paprastai yra teisėta veikla, tačiau, atsižvelgiant į konkrečią šalį, aplinkybes ir pinigų sumą, gali būti taikomos tam tikros **taisyklės ir apribojimai**. Pavyzdžiui, **nuolatinis** pinigų skolinimas kaip **verslo veikla** greičiausiai bus specialiai reglamentuojamas ir apmokestinamas. Todėl prieš skolinant svarbu pasitarti su teisininku. Net ir trumpa konsultacija gali sutaupyti daug pinigų ir padėti išvengti nemalonumų ateityje.

2.4. AR PINIGAI GALI UŽDIRBTI PINIGŲ?

Ar pinigai gali uždirbti pinigų? Atsakymas paprastas – **TAIP, PINIGAI GALI UŽDIRBTI PINIGŲ**. Kad jūsų pinigai pradėtų generuoti pinigus, reikalingi du pagrindiniai dalykai – sukaupti investicijoms būtina sumą ir rasti tinkamą turtą, į kurį būtų galima investuoti. Tačiau visas šis procesas susijęs ir su rizika. Nors jūsų pinigai gali uždirbti pinigų, skolindamiesi ar investuodami galite juos ir prarasti.

Investuodami pinigus į įvairias investicines priemones, pavyzdžiui, akcijas, obligacijas, investicinius fondus, nekilnojamąjį turtą ir kita, galite uždirbti investicijų grąžą, o tai savo ruožtu gali padėti pasiekti jūsų finansinius tikslus.

Štai keletas populiariausių investavimo galimybių:

- Akcijos
- Obligacijos
- Investiciniai fondai
- Biržoje prekiaujami fondai (ETF)
- Nekilnojamasis turtas
- REIT (nekilnojamojo turto fondai)
- Tarpusavio skolinimas ir sutelktinis finansavimas
- Taupomosios sąskaitos
- Indėlių sertifikatai
- Išdo vekseliai ir obligacijos
- Investicinis draudimas (pavyzdžiui, investicinis gyvybės draudimas).
- Menas ir kolekcionuojami daiktai
- Kripto valiutos
- ...

Šiame investavimo galimybių sąraše nepaminėta efektyviausia investavimo galimybė – investavimas į savo išsilavinimą ir mokymąsi. Nors šiame skyriuje apie ją nekalbama, tai viena esminių investavimo krypčių, planuojant savo gyvenimą ir finansus.

Svarbu pažymėti, kad **visos investicijos** yra susijusios su tam tikra **rizika**, todėl prieš priimant bet kokius investicinius sprendimus svarbu susirinkti ir išanalizuoti reikiamą informaciją bei pasikonsultuoti su finansų specialistais. Be to, svarbu **diversifikuoti investicijas** ir investuoti į įvairų, o ne į vienos rūšies turtą. Jei investuosite visus pinigus

Į vienos įmonės akcijas ir pastaroji bankrutuos, prarasite visus pinigus. Tačiau jei investuosite į 50 įmonių akcijas, labai mažai tikėtina, kad visos jos bankrutuos, todėl tikimybė prarasti visus pinigus bus minimali. Investavimas – tai procesas, kuriam reikia žinių, patirties ir disciplinos. Taip pat, norint sėkmingai investuoti, labai svarbu suvaldyti savo godumą, baimes bei stresą.

Renkantis investicines priemones, kurios geriausiai atitiktų jūsų poreikius ir finansinius tikslus, **reikėtų atsižvelgti į keletą veiksnių**. Vienas svarbiausių – jūsų tolerancija rizikai. Kitaip tariant, būtina įvertinti, kiek rizikos galite ir norite prisiimti investuodami. Paprastai didesnės rizikos investicijos suteikia galimybę gauti didesnę grąžą, tačiau taip pat jos susijusios ir su didesne nuostolių rizika.

Kitas svarbus veiksnys – **jūsų investavimo tikslai**. Pavyzdžiui, jei taupote pensijai, galbūt norėsite apsvarstyti mažesnės rizikos **ilgalaikes investicijas**. Be to, turėtumėte įvertinti, kuriam laikotarpiui investuojate – vieneriems metams, dešimčiai metų, ar kol išeisite į pensiją? Atitinkamai turėtumėte pasirinkti investavimo priemones.

Siekiant ilgalaikės sėkmės svarbu **anksti pradėti ir reguliariai investuoti**. Svarbu investuoti į priemones, kurias suprantate, ir skirti laiko informacijos analizei bei domėtis įvairiomis investavimo galimybėmis. Galite pradėti nuo paprasčiausių taupymo ir investavimo priemonių, pavyzdžiui, taupomųjų sąskaitų, ir, laikui bėgant, sužinoti, kokiomis kitomis sudėtingesnėmis priemonėmis galėtumėte investuoti ir gauti didesnę grąžą.

Taip pat svarbu atsižvelgti į **su skirtingomis investicinėmis priemonėmis susijusius mokesčius ir išlaidas**, nes jie, laikui bėgant, gali turėti įtakos jūsų pajamoms. Be to, apsvarstykite galimybę kreiptis **profesionalaus patarimo** į finansų patarėją ar kredito įstaigą, kurie gali padėti priimti investicinius sprendimus.

Nors pirmoji investavimo priemonė sąrašė – **akcijos**, tai nereiškia, kad į jas investuoti paprasčiausia. Akcijos atspindi akcininko nuosavybės dalį įmonėje. Jei investuojate į akcijas ir laikui bėgant jų vertė didėja, galite jas parduoti už didesnę kainą, nei sumokėjote. Be to, gali būti, kad bendrovė dalį savo pelno paskirstys dividendų forma ir jūs gausite papildomų pajamų. Investavimo į akcijas privalumas – galimybė gauti didelę grąžą, tačiau rizika – nuolatinis akcijų kainų kitimas ir pavojus prarasti dalį arba visus pinigus. Pavyzdžiui, akcijų, kurias nusipirkote, kaina gali nukristi ir niekada nebeatsistatyti, arba akcijas išleidusi bendrovė gali bankrutuoti.

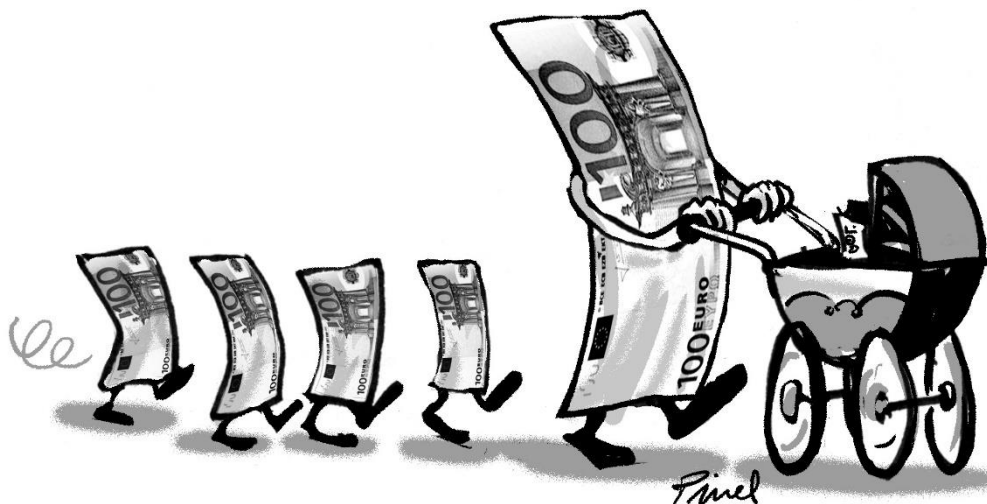
Be to, galite investuoti į **obligacijas** – skolos vertybinius popierius, kurie yra investuotojo suteikta paskola skolininkui, paprastai įmonei arba vyriausybei. Obligacijos kaina gali didėti arba mažėti, todėl galite gauti pelno arba patirti nuostolių (jei nuspręsite obligaciją parduoti). Be to, investuodami į obligacijas, paprastai uždirbate **palūkanas** nuo jūsų

investuotos sumos, kol sueina obligacijos išpirkimo terminas ir emitentas (obligaciją išleidusi įmonė) grąžina jums paskolintą sumą. Investavimo į obligacijas privalumas – galimybė gauti reguliarias pajamas ir mažesnė rizika lyginant su akcijomis. Tačiau gali atsitikti taip, kad obligacijas išleidusi bendrovė bankrutuos arba negalės investuotojams (obligacijų turėtojams) nustatytą dieną grąžinti pagrindinės obligacijų sumos.

Investiciniai fondai – tai investavimo mechanizmas, kai daugelio investuotojų pinigai sutelkiami į vieną fondą ir naudojami diversifikuotam akcijų, obligacijų, kitų vertybinių popierių ar turto portfeliui įsigyti. Investicinius fondus valdo profesionalai, todėl investavimo į juos esmė – gauti naudos iš profesionalaus valdymo ir diversifikavimo. Skirtingi fondai taiko skirtingus turto valdymo ir kitus mokesčius, į kuriuos būtina atkreipti dėmesį. Taip pat, investicijos į investicinius fondus susijusios ir su netinkamo investuotų lėšų valdymo rizika. Jei norite investuoti į investicinius fondus, pasidomėkite tais, kurie veikia santykinai ilgai. Matysite ankstesnius fondo rezultatus ir sumažinsite riziką, kad po kelerių metų fondas bus tiesiog likviduotas dėl prastų rezultatų. Kaip minėta, investicijų diversifikavimas yra itin svarbus aspektas, kurį jums siūlo investiciniai fondai, nes pinigai investuojami į įvairų turtą, taip sumažinant riziką.

Biržoje prekiaujami fondai (ETF) yra panašūs į investicinius fondus, nes siūlo diversifikuotą vertybinių popierių portfelį, tačiau jais prekiaujama vertybinių popierių biržose kaip akcijomis. Investavimo į ETF esmė – gauti naudos iš diversifikavimo ir lankstumo, nes galima pirkti ir parduoti ETF tiesiog prekiaujant biržoje. To paprastai neįmanoma padaryti su investiciniais fondais. Investuodami į ETF turėtumėte atsižvelgti ne tik į riziką, susijusią su ETF kaina, bet ir į investuotojams taikomus mokesčius, išlaidas bei kitas finansines ir teises rizikas.

Investicijos į **nekilnojamąjį turtą** – tai nekilnojamojo turto, pavyzdžiui, gyvenamųjų ar komercinių pastatų, automobilių stovėjimo aikštelių, žemės sklypų ar kito nekilnojamojo turto, pirkimas, tikintis, kad toks turtas jums duos pasyvių pajamų arba laikui bėgant pabrangs. Taigi, investavimo į nekilnojamąjį turtą nauda – galimybė gauti reguliarias pajamas ir didinti turto vertę. Tačiau turėtumėte atidžiai apsvarstyti visas su tokio turto valdymu ir priežiūra susijusias išlaidas bei riziką, kad jo vertė gali sumažėti. Tokio turto valdymas ir priežiūra gali pareikalausiti iš jūsų didelių finansinių ir laiko sąnaudų bei psichologinio tvirtumo. Kiek nuomininkų turėsite surasti? Ką daryti, jei jie laiku nemokės nuomos mokesčio? Prieš investuodami į nekilnojamąjį turtą, gerai pagalvokite ir paskaičiuokite, ar geriau investuoti, pavyzdžiui, į nedidelį butą, ar į kelias automobilių

stovėjimo aikšteles, kurias galėtumėte išnuomoti. Įvertinkite, mokėtinus mokesčius ir tai, kad laikui bėgant jie gali keistis.

Dar viena svarbi sąvoka investuojant – **sudėtinės palūkanos**. Tai reiškia, kad iš investicijų gautas pajamas arba jų dalį reinvestuojate. Tai sukuria didelį efektą. Kuo anksčiau suprasite sudėtinių palūkanų svarbą, tuo geriau seksis valdyti asmeninius finansus. Žemiau pateiktoje lentelėje parodytas skirtumas tarp investavimo reinvestuojant ir nereinvestuojant iš investicijų gauto pelno.

6 lentelė. Kaip jūsų pinigai gali uždirbti pinigų

Investicija + jos metinė grąža	1 metai	5 metai	10 metų	20 metų	50 metų
1000 € +5 % nereinv.	1 050 €	1 250 €	1 500 €	2 000 €	3 500 €
1000 € +5% reinv.	1 050 €	1 276.28 €	1 647.01 €	2 653.3 €	11 467.4 €
1000 € +10% nereinv.	1 100 €	1 500 €	2 000 €	3 000 €	6 000 €
1000 € +10% reinv.	1 100 €	1 610.51 €	2 707.04 €	6 727.5 €	117 390.9€

Apskritai, svarbu suprasti, kad **investavimas – tai ilgas ir lėtas procesas siekiant finansinių tikslų. Istorijos apie greitą praturtėjimą investuojant dažnai būna perdėtos, o daugelis žmonių imasi neproporcingos rizikos ir galiausiai praranda pinigus**. Norėdami sėkmingai investuoti, remkitės ne svajonėmis, o aiškiais finansiniais tikslais, žiniomis ir drausme. Labai svarbu susirinkti reikiamą informaciją, ją išanalizuoti ir pasikonsultuoti su finansų specialistais.

2.5. ASMENINIAI FINANSINIAI SUNKUMAI – VEIKSMAI IR SPRENDIMAI

Būna įvairių **finansinių sunkumų**, kurie gali daryti įtaką jūsų finansinei situacijai. Svarbu žinoti apie potencialius pavojus ir imtis veiksmų, kad jų išvengtumėte ar tinkamai apsisaugotumėte. Reikėtų kaupti finansinį rezervą nenumatytiems atvejams, grąžinti skolas, taupyti pensijai, konsultuotis su finansų profesionalais ir laikytis finansinės drausmės.

Skolos yra vienas iš dažniausių finansinių sunkumų šaltinių, todėl svarbu atsakingai jas valdyti, kad išvengtumėte didelių palūkanų ir žalos savo finansams. **Nedarbas** – dar viena finansinių sunkumų priežastis, nes neturint nuolatinio pajamų šaltinio gali būti itin sudėtinga padengti pragyvenimo išlaidas.

Netikėtos medicininės išlaidos taip pat gali sukelti finansinių sunkumų, ypač jei esate neapsidraudęs ar nepakankamai apsidraudęs. **Būsto išlaidos**, įskaitant **nuomą ar hipotekos įmokas**, gali pareikalauti nemažos dalies jūsų pajamų ir, jei jos tampa nevaldomos, gali sukelti finansinių sunkumų. **Santaupų pensijai trūkumas** – dar viena asmeninių finansų problema, kurią būtina spręsti.

Neatidėliotinos išlaidos, pavyzdžiui, automobilio remontas ar būsto remontas, taip pat gali sukelti finansinių sunkumų, jei neturite pakankamai santaupų ar kitų išteklių šioms išlaidoms padengti. **Skyrybos arba gyvenimas skyrium** taip pat gali sukelti finansinių sunkumų. Be to, **finansinio sukčiavimo**, pavyzdžiui, tapatybės vagystės ar kredito kortelės duomenų vagystė gali sukelti rimtų neigiamų pasekmių.

Jei susiduriate su dideliais finansiniais sunkumais, yra keli būdai, kaip išspręsti susidariusią situaciją. Pirmiausia turėtumėte **įvertinti savo dabartinę finansinę padėtį**. Susirašykite savo skolas, išlaidas, pajamas bei turtą. Sudarykite 2.1 skyriuje (Pinigų leidimas ir pinigų švaistymas) pateiktą pajamų ir išlaidų lentelę (2 lentelė. „Pavyzdinė išlaidų stebėjimo lentelė“). Tai padės jums nustatyti savo finansinių sunkumų šaltinį, sudaryti biudžetą ir parengti susidariusių problemų sprendimo planą.

Biudžetas (žr. 1 lentelę („Biudžeto pavyzdys“) 1.2 skyriuje ("Uždirbau pinigų – ką daryti toliau?") padės geriau suprasti savo pajamas ir išlaidas bei nustatyti sritis, kuriose galite sumažinti išlaidas. Tai gali padėti atlaisvinti pinigų skoloms grąžinti ir/ar santaupoms kaupti.

Savo biudžete turėtumėte **pirmenybę teikti išlaidoms**, kurios yra **būtinės**, kad išbristumėte iš sunkios finansinės padėties. Nustatykite, kurios išlaidos yra svarbiausios, o kurias galima atidėti ar sumažinti. Išlaidų prioritetų nustatymas gali padėti jums išvengti dar didesnio įsiskolinimo ir pirmiausia sutelkti dėmesį į svarbiausių skolų grąžinimą.

Jei finansiniai sunkumai kilo dėl skolų, pagalvokite apie **derybas su kreditoriais**. Aptarkite su jais galimybes sumažinti skolą, peržiūrėti grąžinimo grafiką ar atidėti grąžinimo terminą. Kreditoriai neretai linkę derėtis su skolininkais, todėl galite kartu sudaryti jūsų biudžetą atitinkantį grąžinimo planą. Tačiau tai turėtumėte daryti iš anksto, o ne laukti, kol nebegalėsite padengti skolų. Jei delsite, kreditoriai gali imtis teisinių priemonių skolai išieškoti.

Jei turite finansinių sunkumų, nedvejokite kreiptis ir **profesionalaus patarimo**. Yra daug organizacijų ir institucijų, kurios tokią pagalbą teikia nemokamai, arba galite kreiptis į privatų finansų patarėją ar kredito konsultantą. Jie gali padėti jums parengti planą kaip išspręsti jūsų finansines problemas ir sukurti jums tinkančią strategiją.

Dar viena galimybė – **skolų konsolidavimas**. Kaip jau aptarta 1.5 skyriuje („Pagrindinės finansinės problemos ir jų sprendimo būdai“), jei turite daug skolų, skolų konsolidavimas gali būti vienas iš būdų, padėsiančių jas veiksmingiau valdyti. Konsoliduojant skolas imama nauja paskola kelioms esamoms paskoloms grąžinti. Tai leistų jums geriau valdyti mokėjimus ir galbūt sumažinti palūkanų normą. Be abejo, norint konsoliduoti skolas, reikėtų pasitarti su finansų specialistais.

Kaip jau minėta, norint užkirsti kelią finansiniams sunkumams, būtina **kaupiti rezervinį fondą** nenumatytiems atvejams. Apie tai pagalvokite iš anksto ir pasistenkite atidėti tokią sumą, kuri leistų jums išlaikyti savo išlaidų lygį 3-6 mėnesių laikotarpiu. Šis rezervas padės jums padengti netikėtas išlaidas ir ateityje išvengti dar didesnių skolų. Pradėkite kiekvieną mėnesį atidėti nedidelę sumą ir laikui bėgant palaipsniui didinkite savo rezervinį fondą.

Finansinių sunkumų valdymas gali būti sudėtingas ir keliantis stresą procesas. **Emocinis** finansinių sunkumų **poveikis** gali būti stiprus, todėl svarbu pasirūpinti savo tiek fizine, tiek emocine sveikata. **Rūpinkitės savimi**. Jei rūpinsitės savo fizine ir emocine savijauta –

pakankamai ilsėsitės, sportuosite, tinkamai maitinsitės – visa tai padės jaustis atsparesniems ir geriau susidoroti su stresu.

Draugų bei šeimos parama taip pat labai vertinga ir gali sustiprinti jus emociškai. Be to, yra įvairių paramos grupių ir organizacijų, kurios gali padėti jums suvaldyti emocinius sunkumus, kilusius dėl finansinių problemų. Galite pasitelkti ir **meditaciją, pasportuoti** ar tiesiog **pažiūrėti gerą filmą** – tai labai paprastos, bet veiksmingos priemonės, padedančios susidoroti su stresu ir priimti tinkamus sprendimus valdant sudėtingas situacijas. Dauguma šių priemonių yra nemokamos, todėl tereikia apsispręsti ir jų imtis.

Apskritai svarbu **sutelkti dėmesį į tai, ką galite kontroliuoti**. Nors visiškai kontroliuoti savo finansinės padėties gali būti neįmanoma, dėmesys biudžetui ir išlaidoms gali padėti jums jaustis stipresniems ir labiau kontroliuoti situaciją. **Mąstymas apie tai, kaip padidinti pajamas**, gali suteikti dar daugiau teigiamos energijos, nes tai verčia jus kurti planus, įsivaizduoti ir veikti. Pats blogiausias scenarijus – nieko nedaryti. Svarbu **išlikti pozityviam ir sutelkti dėmesį į ateitį**. Prisiminkite, kad **finansiniai sunkumai – laikini**.

Daugiau apie tai, kaip spręsti su asmeniniais finansais susijusius sunkumus, skaitykite 1.5 skyriuje „Pagrindinės finansinės problemos ir jų sprendimo būdai“.

**Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga**

**Financial-Legal
Literacy for
Europe**

FIN-LEG-LIT projektas; "Erasmus+" KA2; 2020-1-FR01-KA204-080562_Bendrai finansuoja Europos Sąjunga

Finansinio ir teisinio raštingumo vadovas Europai

3 DALIS – MANO ASMENINIAI FINANSAI KAIP EKONOMINĖS SISTEMOS DALIS

3.1. MANO PINIGŲ INVESTAVIMAS – AUKSINĖS TAISYKLĖS

Pagrindinės šiandien prieinamos finansinės priemonės pristatytos vadovo 2.4 skyriuje („Ar pinigai gali uždirbti pinigų?“), o šiame skyriuje daugiausia dėmesio skiriama pagrindiniams investavimo principams, susijusiems su asmeninių finansų valdymu.

Pirmoji taisyklė, kurios reikėtų laikytis – **investuoti tik tuos pinigus**, kuriuos **galite sau leisti prarasti** ir kurių artimiausiu metu neprireiks jūsų išlaidoms. Toks požiūris apsaugos jus nuo didelio neigiamo poveikio jūsų finansams, jei investicijas prarastumėte. Be to, psichologiškai jums bus daug lengviau, jei laikysitės minėto požiūrio ir neinvestuosite sumų, kurios galėtų stipriai paveikti jūsų finansus. Atsargus investavimas suteikia mažiau galimybių uždirbti, tačiau suteikia daugiau saugumo ir apriboja riziką. Galima sakyti, kad norint investuoti saugiai, reikėtų investuoti tik tuos pinigus, kuriuos galite „pamiršti“.

Be to, jūsų **investicijos neturėtų turėti įtakos jūsų finansiniam rezervui**. Rezervas turėtų būti naudojamas tik kritiniais atvejais ir kuo greičiau vėl papildytas. Pinigai, kuriuos laikote kaip rezervą, neturi būti naudojami investavimo tikslais, kad ir kokios patrauklios būtų galimybės.

Investuojant jūsų pinigai gali uždirbti daugiau pinigų. Taigi, viena vertus, investavimo tikslas būtų **apsaugoti** jūsų pinigus **nuo infliacijos** ir užtikrinti, kad jie neprarastų vertės. Kita vertus, iš savo investicijų galite tikėtis tam tikrų **pajamų**. Šias pajamas galite gauti įvairiais būdais – gauti pelną, pardavę padidėjusios vertės turtą, gauti dividendus, palūkanas, nuomą ir kita.

Kaip jau ne kartą minėta, investicijos susijusios su **rizika**. Yra mažos rizikos ir beveik garantuotos grąžos finansinių priemonių, yra ir labiau rizikingesnių priemonių, kurios gali generuoti ir didesnę investicijų grąžą. Taigi, prieš pradedant investuoti būtina pasirinkti tinkamą investicinę priemonę ir tinkamai įvertinti su ja susijusias rizikas. Jei neturite pakankamai žinių, kad galėtumėte investuoti patys, **kreipkitės į profesionalus**. Pavyzdžiui, galite paprašyti susitikti su savo bankininku ar kitu finansinių paslaugų teikėju ir aptarti įvairias galimybes, kurios jums tiktų. Tai nemokama konsultacija, kuri gali suteikti daug informacijos, kurios ieškote. Žinoma, įsitikinkite, kad **asmuo, teikiantis jums finansinę konsultaciją, turi teisę tai daryti**.

Yra net įrankių, leidžiančių automatiškai **kopijuoti** kitų investuotojų **portfelius**. Tai vadinama **socialine prekyba**. Būkite atsargūs rinkdamiesi

investuotoją, kurį norite sekti, ir prieš investuodami realius pinigus išbandykite savo pasirinkimą naudodami virtualius pinigus ir virtualų investicijų portfelį. Prieš pradėdami investuoti pinigus, kruopščiai išanalizuokite socialinės prekybos paslaugas teikiančias platformas ir investuotojus. Įsitinkite, kad jie turi teisę siūlyti tokias paslaugas, ir kad jų veiklą prižiūri atitinkamos priežiūros institucijos.

Daugeliu atvejų teikti **finansines konsultacijas** gali tik atitinkamą **licenciją** turintys asmenys ir įmonės. Tokias licencijas išduoda šalies ir/ar ES priežiūros institucijos, pavyzdžiui, centriniai bankai arba vertybinių popierių komisijos. Todėl, jei nusprendėte gauti profesionalią finansinę konsultaciją, nedvejodami paskambinkite arba parašykite elektroninį laišką savo šalies priežiūros institucijai. Pasiteiraukite, ar jūsų pasirinktas patarėjas turi teisę teikti finansines konsultacijas. Taip sumažinsite riziką, kad gausite nekokybišką patarimą, dėl kurio galite prarasti pinigų.

Tačiau visada atminkite, kad **galutinį sprendimą priimate jūs, ir** kad būtent **jums tenka rizika prarasti** dalį arba visus pinigus dėl šio investicinio sprendimo. Net jei turite

pakankamai žinių, kad galėtumėte investuoti, visada naudinga išgirsti ir alternatyvią nuomonę.

Yra įvairių **informacijos šaltinių, kuriais galite remtis** priimdami sprendimus. Vienas iš jų – **informacija**, kurią **įmonės**, į kurias investuojate, arba **finansinių paslaugų teikėjai privalo atskleisti investuotojams ir vartotojams**. Pagal įstatymus jie privalo atskleisti tam tikros rūšies informaciją, į kurią galite atsižvelgti priimdami investicinius sprendimus. Tačiau nepamirškite, kad ne visa ši informacija gali būti išsami ar tiksli.

Investuodami taip pat turėtumėte saugotis **sukčių**. Jei sulaukiate skambučio ar elektroninio laiško, kuriame žadama garantuotai didelė investicijų grąža, arba jei prašoma spustelėti nuorodą, nurodyti prisijungimo vardą ar PIN kodą, labai tikėtina, kad į jus nusitaikė sukčiai. Būkite atsargūs ir analizuokite informaciją apie sukčiavimo ir apgaulės schemas, nes jos nuolat keičiasi. Atsargiai rinkitės paslaugų teikėjus ir investicines ar finansines priemones. Beje, sukčiavimo ir apgaulės taikiniu gali būti ne tik jūsų pinigai, bet ir jūsų asmens duomenys. Skaitmeniniame amžiuje sukčiavimo ir apgavysčių schemas įgyvendinti dar lengviau, todėl reikia ypatingo jūsų dėmesio ir atidumo. Jei pavagiami jūsų **asmens duomenys, kyla tapatybės vagystės** rizika. Jūsų asmens duomenys gali būti panaudoti neteisėtiems pirkimams internetu ar kitiems neteisėtiems veiksams atlikti, o tai gali sukelti jums papildomų rūpesčių ir finansinių nuostolių.

Kalbant apie investicijas, žemiau pateiktoje lentelėje galite pažiūrėti, kas nutiks su jūsų pinigais, jei jūsų investicijos generuos 10 % metinę grąžą, o metinė infliacija bus 2 % arba 4 %.

7 lentelė. Investicijos kovoja su infliacija. Kas nutiks jūsų 10 000 eurų?

10,000 €	1 metai	5 metai	10 metų	20 metų
2 % infliacija	9 803,92€	9 057,31€	8 203,48€	6 729,71€
10 % grąža (palūkanos nereinvestuojamos) - 2 % infliacija	10 800€	14 000€	18 000€	26 000€
10 % sudėtinės palūkanos - 2 % infliacija	10 800€	14 693,28€	21 589,25€	46 609,57€
4 % infliacija	9 615,38€	8 219,27€	6 755,64€	4 563,87€
10 % (palūkanos nereinvestuojamos) - 4 % infliacija	10 600€	13 000€	16 000€	22 000€
10 % sudėtinės palūkanos - 4 % infliacija	10 600€	13 382,26€	17 908,48€	32 071,35€

Viena iš dažniausiai daromų klaidų – **nepakankamas** investicijų **diversifikavimas**. Norėdami diversifikuoti ir investuoti pinigus į įvairų turtą, turite turėti pakankamą pinigų sumą. Be to, kad galėtumėte investuoti į įvairų turtą, turėtumėte išanalizuoti daugiau informacijos. Tam reikia laiko ir žinių. Todėl, galite naudoti priemones, kurios leidžia diversifikuoti investicijas net ir turint mažesnę pinigų sumą ir beveik neskiriant laiko investicijoms valdyti. Pavyzdžiui, galite investuoti į investicinius fondus arba ETF, kurie yra profesionaliai valdomi. Šios priemonės buvo aptartos 2.4 skyriuje („Ar pinigai gali uždirbti pinigų?“).

Kitas svarbus aspektas – investuoti remiantis žiniomis, patirtimi ir drausme, o **ne emocijomis**. Tokios emocijos kaip baimė, godumas ar viltis galiausiai prives prie neracionalių ar impulsyvių sprendimų ir dalies ar visų investicijų praradimo.

Be to, kaip neprofesionalus investuotojas **neturėtumėte** savo investavimo strategijos grįsti **bandymais nuspėti** akcijų ar kitų vertybinių popierių **kainų** kilimą ar kritimą. Tai gali pasiteisinti vieną ar net kelis kartus, tačiau tai nėra ilgalaikė neprofesionalaus investuotojo strategija. Daugybė tyrimų rodo, kad efektyviau yra reguliariai investuoti į vertybinius popierius ir laikytis savo investavimo strategijos bei finansinių tikslų.

Investuodami taip pat turėtumėte žinoti, kad **vertybinių popierių kainos istorija negarantuoja** sėkmės **ateityje**. Nėra jokių garantijų. Bendrovė, į kurią investuojate, gali bankrutuoti, išleisti daugiau akcijų arba tiesiog jos akcijų kaina gali nukristi ir nebeatsigauti.

Dar vienas svarbus aspektas, į kurį turėtumėte atsižvelgti, yra su jūsų investicijomis susiję **mokesčiai ir išlaidos**. Nors iš pirmo žvilgsnio jos gali atrodyti nereikšmingos, ilgainiui jų gali susikaupti daug. Pavyzdžiui, jei komisinis mokestis už akcijos pirkimą yra 10 eurų, o už tos pačios akcijos pardavimą – dar 10 eurų, verta susimąstyti, kokią mažiausią sumą

turėtumėte investuoti, kad investicijos būtų ekonomiškai efektyvios. Tokiu atveju, jei investuotumėte 100 eurų, procentinė dalis, kurią išleisite komisiniams mokesčiams, būtų gerokai per didelė. Skirtingi paslaugų teikėjai siūlo skirtingas finansinių paslaugų kainas. Todėl šis aspektas taip pat vertas atskiro jūsų dėmesio.

Investavimas remiantis **ilgalaike perspektyva** yra veiksmingesnis nei orientavimasis į trumpalaikę perspektyvą ir didelės rizikos priėmimas siekiant galimos didelės grąžos. Asmeninių finansų valdymas yra ilgalaikis procesas, trunkantis bene visą gyvenimą. Todėl, net jei turite trumpalaikių tikslų ir strategijų, jie turėtų atitikti bendrą ilgalaikę asmeninių finansų valdymo strategiją.

Be to, reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad **įvairūs investiciniai produktai** gali turėti **skirtingų aplinkosauginių, socialinių ir įmonių valdymo** savybių. Gali būti, kad nenorėsite investuoti į vienų rūšių pramonės šakas ar įmones, bet rinksitės kitas, pavyzdžiui, aplinką tausojančias įmones. Apskritai, turėtumėte atsižvelgti į tai, kad jūsų finansiniai ir investiciniai sprendimai turi platesnių pasekmių visuomenei, aplinkai ir ekonomikai vietos, nacionaliniu ir ES lygiu.

Valiutos rizika – dar viena rizika, į kurią būtina atsižvelgti. Valiutų **kursas** gali greitai ir stipriai keistis. Jūsų investicijų užsienio valiuta rezultatams teigiamos arba neigiamos įtakos turės valiutų kursai. Todėl, jei jūsų vietinė valiuta yra eurai, o jūs investuojate JAV doleriais, turėtumėte atsižvelgti į JAV dolerio ir euro kurso pasikeitimo riziką. Be valiutos kurso rizikos, taip pat turėtumėte atsižvelgti į tai, kad keičiant vieną valiutą į kitą dažniausiai reikės mokėti sandorio **mokesčius ir komisinius**, kurie skiriasi priklausomai nuo valiutos keitimo paslaugų teikėjų ir kinta laikui bėgant. Su valiutų keitimo kursais susijusią informaciją galite patikrinti naudodamiesi daugeliu **valiutų konvertavimo įrankių** internete. Tačiau šios priemonės nerodo jūsų valiutos keitimo paslaugų teikėjo taikomų mokesčių ir komisinių. Jus galite sužinoti tiesiogiai pas paslaugų teikėją. Rinkdamiesi investicinių paslaugų teikėją būkite atidūs ir visada atsižvelkite į valiutos keitimo sąlygas, jei jos taikomos jūsų investicijoms.

Atsižvelkite ir į tai, kad finansinių paslaugų teikėjų ir bendrovių teikiama informacija apie jų investicinius ir finansinius produktus bei paslaugas gali būti **rinkodaros arba šališka** informacija. Todėl, prieš investuodami, išanalizuokite atitinkamą informaciją ir pasikonsultuokite su finansų specialistais.

Nuolatinis mokymasis ir informacijos analizė yra esminis jūsų finansinės sėkmės elementas. Norint priimti efektyvius taupymo ir investavimo sprendimus šios informacijos ir patirties tikrai prireiks. Kuo anksčiau pradėsite ugdyti savo finansinį raštingumą, tuo

**Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga**

**Financial-Legal
Literacy for
Europe**

FIN-LEG-LIT projektas; "Erasmus+" KA2; 2020-1-FR01-KA204-080562_Bendrai finansuoja Europos Sąjunga

Finansinio ir teisinio raštingumo vadovas Europai

greičiau pradėsite tinkamai valdyti savo asmeninius finansus ir galėsite ilgiau naudotis sukauptomis žiniomis.

3.2. DRAUDIMAS

Gyvenime visko gali atsitikti. Tikimės, kad įvairūs pavojai mus aplenks ir dažnai pamąstome, kad „**tai nutinka kitiems, bet ne man**“. Deja, niekas nėra apsaugotas nuo nelaimių ir kitų neigiamų įvykių. Vis dėlto, galime sušvelninti įvykio pasekmes, apsaugodami save finansiškai. Žmonės jau seniai suprato, kad galime apsaugoti vieni kitus sudėdami dalį savo pinigų į vieną katilą ir sumokėdami tiems, kurie nukentėjo nuo nelaimių, ligų ar nelaimingų atsitikimų. Šis apsaugos mechanizmas vadinamas **draudimu**. Asmuo, kuris pasirašo draudimo sutartį su draudimo bendrove ar kitu draudimo paslaugų teikėju (**draudiku**), vadinamas **draudėju**. Mokėjimai, kuriuos mokate už draudimo apsaugą vadinami **draudimo įmokomis**.

Egzistuoja daugybė draudimo produktų, kuriais draudžiama nuo įvairių pavojų (rizikų). Galime apdrausti save, savo šeimą, turtą arba, pavyzdžiui, savo verslą. Kai kurie draudimo produktai yra **privalomi**. Pavyzdžiui, jei vairuojate automobilį, privalote apdrausti savo civilinę atsakomybę. Įsivaizduokite, jei visi vairuotojai neapsidraudė – kas būtų įvykus nelaimei? Be to, dauguma žmonių turi privalomąjį sveikatos draudimą, kad kiekvienas galėtų nueiti pas gydytoją arba būtų finansiškai apsaugotas ligos atveju. Kiti draudimo produktai **nėra privalomi** ir tik nuo jūsų priklauso, ar norite apsidrausti nuo atitinkamos rizikos. Pavyzdžiui, galite papildomai apdrausti savo sveikatą, kad traumos atveju jums būtų išmokėta tam tikra suma. Arba jei esate ūkininkas, galbūt norėtumėte apsidrausti nuo derliaus praradimo dėl sausros ar liūčių.

Taigi yra įvairių draudimo rūšių, priklausomai nuo to, nuo kokios rizikos norite apsidrausti. **Sveikatos draudimas** padengia visas arba dalį medicininių išlaidų – ligoninės išlaidas, apsilankymus pas gydytoją ar receptinius vaistus. **Gyvybės draudimas** teikia finansinę paramą naudos gavėjui draudėjo mirties atveju, o **neįgalumo draudimas** garantuoja išmokas, jei draudėjas tampa neįgalus ir nebegali dirbti.

Būsto draudimas apima žalą, padarytą draudėjo būstui dėl tokių įvykių kaip gaisras ar užliejimas. Taip pat galite įsigyti civilinės atsakomybės draudimą, kuris padengtų žalą, kurią jūs ar net jūsų šeimos nariai padarytumėte kitų asmenų turtui ar sveikatai. Jei turite automobilį, **automobilio KASKO draudimas** gali padengti žalą, kurią patyrėte dėl eismo įvykio ir kitų susijusių rizikų.

Jei planuojate keliauti, **kelionės draudimas** gali padengti medicininės išlaidas, išlaidas dėl kelionės atšaukimo ar nutraukimo, pamesto ar pavogto bagažo bei kitą su kelione susijusią riziką. **Gyvūnų ir augintinių draudimas** gali padengti jūsų gyvūnų ir augintinio veterinarijos išlaidas ligos ar traumos atveju.

Tai tik keli galimų draudimo rūšių pavyzdžiai. Draudimo produktai ir jų sąlygos visoje ES skiriasi, todėl, norėdami sužinoti, kokią draudimo rūšį galite pasirinkti, kreipkitės į vietos draudimo bendroves arba draudimo brokerius.

Yra net draudimo produktų, kuriuose draudimo **apsauga** derinama su **investavimo galimybėmis**. Pavyzdžiui, **investicinis gyvybės draudimas** yra gyvybės draudimo rūšis, kuri, be nustatytos sumos išmokėjimo draudėjo mirties atveju, taip pat apima ir investavimo komponentą. Dalis įmokų skiriama investicijoms ir ilginiui kaupia vertę. Be to, dažniausiai jūs pats galite nuspręsti, kokią investavimo kryptį ar strategiją rinktis.

Draudimo paslaugas paprastai teikia **draudimo bendrovės**, kurioms atitinkamos priežiūros institucijos išduoda licencijas ir jas prižiūri. Draudžiantis turėtumėte savo šalies priežiūros

institucijose (pvz., centriniame banke arba draudimo komisijoje) patikrinti, ar atitinkama draudimo bendrovė turi **licenciją** ir teisę parduoti tokius produktus.

Rinkdamiesi draudimo polisą, **palyginkite įvairius** atitinkamo draudimo **pasiūlymus**. Dažniausiai gana sudėtinga palyginti draudimo pasiūlymus, todėl čia jums **galėtų padėti specialistai**. Nors galite kreiptis į kiekvieną draudimo bendrovę atskirai, taip pat galite kreiptis patarimo į **draudimo brokerius**. Tai įmonės arba asmenys, kurie turi informacijos apie daugybę skirtingų draudimo pasiūlymų, gali juos palyginti ir patarti, kuris iš jų jums tiktų geriausiai. Iš tikrųjų pravartu užmegzti ryšį su draudimo brokeriu, kuriuo pasitikite, ir visuomet turėti kontaktinį asmenį, į kurį galite kreiptis patarimo draudimo klausimais. Netgi įvykus **draudimui įvykiui** (įvykiui, dėl kurio draudžiatės, pavyzdžiui, autoįvykiui) draudimo brokeris gali padėti jums suvaldyti susidariusią situaciją. Brokeris galėtų patarti, kam ir kada pranešti apie draudimo įvykį, kokius dokumentus ir kam pateikti, kaip elgtis draudimo įvykio metu ir po jo.

Be galimybės kreiptis į **draudimo brokerį**, turėtumėte ir pats išsiaiškinti dominančio draudimo paslaugų teikėjo reputaciją – perskaityti klientų atsiliepimus, patikrinti jų vertinimus nepriklausomose vertinimo agentūrose, susirasti informaciją apie skundus ar teismo sprendimus prieš bendrovę. Taip pat turėtumėte atsižvelgti į kiekvieno draudimo **paslaugų** teikėjo teikiamų **klientų aptarnavimo paslaugų kokybę**, įskaitant paslaugų teikėjo operatyvumą ir prieinamumą. Taip pat svarbu **palyginti** kiekvieno draudimo teikėjo **įmokas** ir visus susijusius **mokesčius bei atskaitymus**, kad įsitikintumėte, jog produkto kaina atitinka teikiamą draudimo apsaugą.

Tiek draudimo bendroves, tiek draudimo brokerius prižiūri **priežiūros institucijos**, kurios gali suteikti jums papildomos pagalbos draudimo klausimais. Jei manote, kad draudimo bendrovė ar draudimo brokeris pažeidė jūsų teises, turėtumėte kreiptis į priežiūros instituciją, kad ši patartų, kaip elgtis toliau.

Yra galimybių apsidrausti ne tik privačiai, bet ir kitais būdais. Pavyzdžiui, daugelis darbdavių siūlo **grupinius draudimo planus**, kurie taikomi įmonės darbuotojams ir gali apimti sveikatos draudimą, neįgalumo draudimą ar gyvybės draudimą.

Daugelyje ES šalių veikia **valstybinės draudimo programos**, pagal kurias draudžiamos **tam tikros asmenų grupės**, pavyzdžiui, mažas pajamas gaunantys asmenys, pagyvenę ar neįgalūs piliečiai.

Draudimas turėtų būti laikomas **neatsiejama asmeninių finansų valdymo dalimi**. Todėl draudimo išlaidas būtina įtraukti į savo biudžetą. Tai priemonė, kuri gali užtikrinti, kad, įvykus draudimui įvykiui, jums nereikės taisyti padėties savo lėšomis. Priešingu atveju

net ir vienas toks įvykis gali stipriai paveikti ar net sužlugdyti jūsų finansus. Pavyzdžiui, imant **paskolą**, svarbu apsvarstyti galimą riziką ir apsaugoti save bei savo šeimą nuo netikėtų įvykių, galinčių turėti įtakos jūsų gebėjimui grąžinti paskolą. Kaip jau minėta, tokiu atveju yra kelios **draudimo** rūšys, galinčios suteikti apsaugą, pavyzdžiui, gyvybės draudimas, neįgalumo draudimas, nedarbo draudimas ir turto draudimas.

Viena iš didžiausių rizikų, susijusių su draudimu, yra **neišsamios arba netikslios informacijos** pateikimas **draudikui**. Dėl to draudikas gali atsisakyti suteikti draudimo apsaugą ir draudimo įvykio atveju nemokėti draudimo išmokos. Taip pat svarbu **suprasti draudimo** poliso **išimtis ir apribojimus**, kad žinotumėte, kas nėra draudžiama ir kokio dydžio draudimo išmokos galite reikalauti. Vien draudimo sutarties pavadinimas nereiškia, kad draudžiama viskas, kas su šiuo pavadinimu susiję. Turėtumėte atidžiai patikrinti, kas yra apdrausta, o kas ne. Pavyzdžiui, vairuotojo civilinės atsakomybės draudimas nepadengs žalos, kurią tyčia padarėte kitų asmenų turtui.

Įmokų didėjimas taip pat gali kelti riziką, todėl svarbu suprasti, kaip ir kodėl laikui bėgant gali padidėti draudimo įmoka. Be to, jei pažeisite draudimo sutarties sąlygas, jūsų draudimo **sutartis gali būti nutraukta**.

Kita rizika – draudimo bendrovės nemokumas. Dėl to galite prarasti draudimo apsaugą. **ES teisėje nustatyti draudimo apsaugos mechanizmai**, apimantys draudimo bendrovės nemokumo atvejus. Tačiau nustatytos ir šios apsaugos ribos – šalys turi užtikrinti, kad apsauga nebūtų mažesnė kaip 100 000 eurų.

Nors draudimas yra puikus produktas, norėdami jį pritaikyti savo finansams, turėtumėte įsigyti **tik tokią draudimo apsaugą, kuri jums būtina**. Papildoma draudimo apsauga gali be reikalo padidinti įmokas. Tuomet mokėsite už apsaugą, kurios jums nereikia.

Visais atvejais svarbu atidžiai perskaityti ir suprasti draudimo sutarties sąlygas prieš ją pasirašant. Jei turite klausimų ar abejonių, kreipkitės į draudiką ar draudimo brokerį. Taip pat žinokite, kad gali būti labai sunku ar net neįmanoma įrodyti informacijos, kurią iš draudimo bendrovės ar draudimo brokerio gavote žodžiu. Todėl įsitikinkite, kad **visa reikalinga** informacija įtraukta į **rašytinę sutartį**, kurią pasirašo abi šalys.

3.3. PASIRENGIMAS PENSIJAI

Uždirbtų pinigų paskirtis – ne tik tarnauti jums šiandien, bet ir užtikrinti jūsų finansinį saugumą išėjus į pensiją. Daugelis jaunų žmonių galvoja, kad **pensija** – tai kažkas, kas niekada neateis. Tai netiesa. Gyvenimas žengia pirmyn, o mes – senstame. Todėl turime pasirūpinti, kad būtume finansiškai saugūs net tada, kai nebedirbsime taip aktyviai kaip jaunystėje. Pinigų suma, reikalinga mūsų išlaidoms pensijos laikotarpiu užtikrinti, yra labai didelė. Pavyzdžiui, jei jūsų mėnesinė pensija yra 1 000 eurų, tai **per 20 metų pensijai** užtikrinti reikėtų 240 000 eurų. O jei jūsų pensija truks 30 metų?

Todėl kuo anksčiau suprasite, kaip svarbu pradėti ruoštis išėjimui į pensiją, tuo daugiau galimybių turėsite užsitikrinti finansinį saugumą vyresniame amžiuje. Atidėjus šiuos pasirengimo darbus vėlesniam laikui, viskas gali baigtis tuščiomis kišenėmis tuomet, kai jums labiausiai reikės paramos ir turėsite mažiau galimybių dirbti bei užsidirbti.

Taupymas pensijai yra **labai svarbus asmeninių finansų planavimo elementas**. Jis gali ne tik suteikti finansinį saugumą bet ir galimybę gauti sudėtinės palūkanas.

Yra įvairių būdų, kaip užsitikrinti lėšų pensijai. Pagrindinis mechanizmas, žinoma – legaliai dirbti ir mokėti valstybinę **socialinio draudimo sistemos** įmokas. Jums išėjus į pensiją, valstybė ir atitinkamos jos institucijos užtikrins, kad kiekvieną mėnesį gautumėte **pensiją**. Ši sistema grindžiama vadinamuoju **kartų solidarumu**, kai karta, kuri dirba, moka pensijas kartai, kuri išėjo į pensiją. Kad gautumėte tokio pobūdžio pensiją, turite dirbti nustatytą laiką ir mokėti dalį savo uždirbtų pinigų socialinės apsaugos sistemai.

Ruošiantis pensijai labai svarbu suprasti, kad, jei **dirbate be darbo sutarties (nelegaliai)**, nedalyvaujate valstybinėje socialinės apsaugos sistemoje ir sulaukę pensinio amžiaus negausite pensijos išmokų. Yra kitų formų, kaip galite dalyvauti socialinio draudimo sistemoje, pavyzdžiui, dirbti individualiai ir mokėti socialinio draudimo mokesčius. Jei bent dalis jūsų atlyginimo mokama nelegaliai, pensijos arba apskritai negausite, arba jos dydis bus gerokai mažesnis. Pagalvokite, ar tikrai verta praturtinti nesąžiningą darbdavį, sutinkant, kad dalis jūsų atlyginimo ir mokesčių nebūtų mokami? Ar šis darbdavys pasirūpins jumis, kai būsite senas ir nebegalėsite dirbti? Tas pats galioja, jei **dirbate savarankiškai. Mokėdami ir deklaruodami mokesčius** prisidėsite tiek prie savo finansinio stabilumo, tiek prie šalies vystymosi.

Be dalyvavimo valstybinėje socialinės apsaugos sistemoje, pensijai galite kaupti investuodami ir į **privačius pensijų fondus**. Įvairiose šalyse egzistuoja skirtingos privačių pensijų fondų sistemos. Jei nusprendžiate investuoti į privačius pensijų fondus, valstybė gali jus remti įvairiomis priemonėmis, pavyzdžiui, mokesčių lengvatomis arba tiesioginėmis finansinėmis įmokomis. Priimdami sprendimą dėl dalyvavimo tokiose sistemose, turėtumėte įvertinti, ar sukauptas lėšas galės paveldėti jūsų įpėdiniai, ar galėsite jas atsiimti anksčiau (pavyzdžiui, kritiniu atveju), ar visa sukaupta suma jums bus išmokėta išėjus į pensiją, ar gausite mėnesines išmokas iš pensijų fondo.

Privačius pensijų fondus valdo finansų specialistai, kurie investuoja jūsų ir daugelio kitų asmenų lėšas. Fondų investavimo strategijos skirtos tam, kad išėję į pensiją gautumėte papildomas pensijos išmokas – priedą prie išmokų, kurias gaunate iš valstybinės socialinės apsaugos sistemos. Lėšos į šiuos fondus patenka įvairiai. Į privačius pensijų fondus gali būti pervedama dalis jūsų sumokėtų mokesčių arba įmokas mokate tiesiogiai. Gali būti ir abiejų šių būdų derinys.

Svarbu taip pat suprasti, kad privatūs investiciniai fondai susiję su tam tikra rizika ir kad yra galimybė prarasti dalį sukaupytų pinigų.

Apskritai pensijos planavimas yra gana sudėtingas procesas, apimantis įvairias taupymo ir investavimo priemones. Todėl rekomenduojama pasikonsultuoti su finansų konsultantais, savo kredito įstaiga ar privačiais pensijų fondais, kad sudarytumėte savo **pensijų kaupimo planą** ir pasirinktumėte geriausiai jūsų situaciją atitinkančias priemones.

Toliau pateikiame lentelę, rodančią, kokias sumas būtų galima sutaupyti, jei pensijai kaupiamus pinigus tik taupytumėte ir laikytumėte indėlio sąskaitoje, už kurią būtų mokamos palūkanos. Tai nėra vienintelis ir geriausias būdas pasirengti pensijai. Lentelėje parodyta, kiek galėtumėte sutaupyti, jei reguliariai atidėtumėte 1000 eurų per metus ir laikytumėte juos savo banko sąskaitoje, generuojančioje 3 proc. palūkanų normą (kasmet reinvestuojant).

8 lentelė. Santaupos pensijai indėlių forma

Kasmet įneškite pinigų į savo banko sąskaitą	2023	2024	2032	2042	2052	2062
3 % metinė palūkanų norma (reinvestuojama kasmet) Pradžią – 1000 eurų Kasmet pridėkite +1000 eurų	1 000	2 030	11 464	26 870	47 575	75 401

Kitoje lentelėje pavaizduota, kiek galėtumėte sutaupyti, jei kasmet investuotumėte 1 000 eurų pensijai į investicines priemones, generuojančias 5 proc. pelną (pavyzdžiui, dividendų forma), o visas gautas pelnas būtų reinvestuojamas.

9 lentelė. Taupymas ir investavimas pensijai

Kasmet investuokite 1000 eurų	2023	2024	2032	2042	2052	2062
5 % metinio pelno (reinvestuojama kasmet) Pradžia – 1000 eurų Kasmet investuokite +1000 eurų	1 000	2 050	12 578	33 066	66 439	120 800

Aukščiau pateiktose lentelėse nurodyti tik supaprastinti vidutiniai skaičiavimai, neatsižvelgiant į daugelį kitų svarbių veiksnių, tokių kaip pasirinktų investicinių priemonių kainų pokytis, mokesčiai, investavimo dažnumas (pavyzdžiui, jei pinigus laikote indėlyje arba investuojate kas mėnesį) arba infliacijos poveikis jūsų indėliams ar investicijoms. Visa tai reikėtų aptarti su profesionaliais konsultantais.

Iš pateiktų pavyzdžių galite suprasti, kad, jei pinigai tik atidedami į šalį ar net laikomi kaip palūkanas generuojantys indėliai, tai nesukaupia pensijai reikalingų sumų. Šios sumos gali pasitarnauti tik kaip papildomi pinigų šaltiniai, papildantys sumas, kurias gaunate iš valstybinių ar privačių pensijų fondų. Todėl, kaip jau minėta šiame vadove, **taupymą reikėtų derinti su investavimu** į diversifikuotą turto portfelį, kuris ne tik generuotų pasyvias pajamas, bet ir turėtų vertės augimo potencialą ir prireikus galėtų būti parduotas.

Pinigų suma, kurią per mėnesį ar metus turėtumėte skirti pensijai kaupti, priklauso nuo kelių veiksnių, pavyzdžiui, jūsų pajamų, amžiaus, pensijos tikslų ir gyvenimo būdo. Tačiau paprastai rekomenduojama **pensijos kaupimui skirti 10-15 % savo pajamų**. Kuo **anksčiau pradėsite** taupyti pensijai, tuo mažiau reikės taupyti kiekvieną mėnesį. Pavyzdžiui, jei pradėsite taupyti būdami dvidešimties, kas mėnesį galite skirti apie 10 % savo pajamų. Tačiau jei pradėsite taupyti būdami 40-ies ar 50-ies, gali tekti kas mėnesį pensijos kaupimui skirti 15 % ar daugiau savo pajamų, kad sukauptumėte reikiamą sumą.

Toliau pateiktoje lentelėje parodytas ankstyvo pasiruošimo pensijai poveikis. Pirmuoju atveju atidedate ir investuojate po 50 eurų per mėnesį, o antruoju – atidedate ir investuojate po 100 eurų kas mėnesį. Metinė jūsų investicijų grąža – 10 %. Daroma prielaida, kad pensinis amžius – 64 metai.

10 lentelė. Kada pradėti kaupti pensijai?

Amžius, kai pradedama kaupti ir investuoti pensijai	50 € per mėnesį (+10 % metinė investicijų grąža)	100 € per mėnesį (+10 % metinė investicijų grąža)
Pradžią – nuo 25 metų	251 719€	503 437€
Pradžią – nuo 40 metų	55 490€	110 980€

Be valstybinių ir privačių pensijų, galite tiesiog **kaupiti pinigus** pensijai ir **investuoti**, o vėliau gauti pasyvių pajamų. Pavyzdžiui, galite investuoti į įvairias šiam tikslui pritaikytas finansines priemones arba pirkti nekilnojamąjį turtą, kurį galėtumėte nuomoti arba parduoti. Kaupdami pensijai tokiu būdu turėtumėte atsižvelgti į įvairias rizikas, tokias kaip infliacija ir kitas.

Pasiruošimas pensijai yra sudėtingas ir ilgalaikis procesas, reikalaujantis kruopštaus planavimo ir disciplinos. Labai svarbu pasirinkti priemones ir strategijas, tinkamas pasiekti ilgalaikius pensijų kaupimo tikslus. Pensijai skirtų priemonių pasirinkimas priklauso nuo jūsų, tačiau atminkite, kad neveiklumas – pats blogiausias pasirinkimas. Jei dar

**Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga**

**Financial-Legal
Literacy for
Europe**

FIN-LEG-LIT projektas; "Erasmus+" KA2; 2020-1-FR01-KA204-080562_Bendrai finansuoja Europos Sąjunga

Finansinio ir teisinio raštingumo vadovas Europai

nepradėjote, pradėkite planuoti ir investuoti dabar, kad užsitikrintumėte patogią ir finansiškai stabilią pensiją ateityje.

3.4. NORIU TEIKTI PARAMĄ. KUO PASITIKĖTI?

Dalijimasis yra būdingas mūsų žmogiškajai prigimčiai, todėl gali kilti noras paremti kitus pasidalijant ir savo uždirbtais pinigais. Tai vadinama **dovanojimu** arba **aukojimu**. Jei jau priėmėte sprendimą aukoti konkrečiam tikslui, pasitikrinkite, ar aukos gavėjas yra teisėtą veiklą vykdomas asmuo. Būtų gaila sunkiai uždirbtus pinigus atiduoti tiesiog sukčiams.

Prieš aukojant pinigus būtina įvertinti savo finansinę padėtį – **ar** tikrai galite **paaukoti tokią sumą** ir ar tai atitinka jūsų biudžetą. Pagalvokite, kiek lėšų galite skirti paramai. Nesivadovaukite vien emocijomis ir nesielkite impulsyviai, o tiesiog kruopščiai apsvarstykite

savo sprendimą. Pusę mėnesinio atlyginimo skirti mėgstamam sporto klubui gali atrodyti įspūdinga, tačiau galiausiai jūsų biudžetui tai gali padaryti itin neigiamą įtaką.

Taigi, būkite atsargūs rinkdamiesi, **kam aukoti**. Yra daugybė **sukčių** ir sukurta įvairių **apgaulės būdų**, kurie pristatomi kaip veiklos ar asmenys, verti jūsų paramos. Patikrinkite, kas tie pagalbos prašantys asmenys. Sukčiai dažnai randa būdų, kaip paveikti kitus psichologiškai. Pavyzdžiui, galite rasti straipsnių internete ar gauti elektroninių laiškų, kuriuose nurodoma, kad skubiai reikalinga medicininė ar finansinė pagalba. Kai kurie šių straipsnių ir laiškų gali būti tikri, bet kai kurie gali būti ir apgaulingi. Aukojant internetu ar naudojant mobiliąsias platformas gali kilti ir **su kibernetiniu saugumu susijusių pavojų**, pavyzdžiui, tapatybės vagystės ar kitokio sukčiavimo rizika. Todėl naudokitės saugiomis mokėjimo platformomis ir išsaugokite su parama susijusius dokumentus. Yra svetainių, kurios imituoja tikrų labdaros ir paramos organizacijų svetaines. Susirinkite ir išsianalizuokite atitinkamą informaciją, kad įsitikintumėte, jog asmuo ar organizacija, tikrai yra tie, kuriuos norite paremti.

Kad jūsų parama pasiektų numatytus gavėjus, **aukokite toms organizacijoms ir asmenims, kuriais** pasitikite. Pasiteiraukite, kaip panaudojama jūsų ir kitų asmenų parama. Paramos paskirtį galite nurodyti, pavyzdžiui, bankinio pavedimo paskirties laukelyje. Net ir teisėtai veikiančios paramos ir labdaros organizacijos gali **netinkamai naudoti lėšas**, panaudodamos jas ne rėmėjų nurodytiems tikslams. Taip gali nutikti dėl prasto valdymo, nepakankamos priežiūros ar kitų veiksmų. Todėl svarbu aiškiai nurodyti savo aukos paskirtį ir nustatyti norimus jos panaudojimo ribojimus.

Lengviau pasitikėti **gerai žinomomis vietos ar nacionalinėmis organizacijomis**. Apie jas daug girdite per televiziją ar skaitote naujienose. Paprastai visuomenė ir valdžios institucijos atidžiau stebi tokias organizacijas, o tai yra papildomas veiksnys, dėl kurio lengviau jomis pasitikėti. Žinoma, net ir tokios organizacijos gali patirti įvairių sunkumų ir susidurti su rizikomis.

Jei norite paremti žmones kituose planetos kraštuose, galite pasinaudoti įvairiomis paramos priemonėmis, kurias naudoja **tarptautinės organizacijos**, pavyzdžiui, Jungtinės Tautos. Naudodamiesi šiuolaikinėmis technologijomis, galite suteikti paramą vienu išmaniojo telefono spustelėjimu.

Teikdami paramą galite sumažinti ir savo **mokesčius**. Kreipkitės į atitinkamas valstybines institucijas, atsakingas už mokesčius jūsų šalyje, pavyzdžiui, Mokesčių inspekciją arba Mokesčių tarnybą, ir pasiteiraukite, kokią įtaką jūsų mokesčiams daro paramos teikimas. Galite pasinaudoti lengvatomis, skatinančiomis žmones aukoti.

**Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga**

**Financial-Legal
Literacy for
Europe**

FIN-LEG-LIT projektas; "Erasmus+" KA2; 2020-1-FR01-KA204-080562_Bendrai finansuoja Europos Sąjunga

Finansinio ir teisinio raštingumo vadovas Europai

Naudingos informacijos, susijusios su paramos teikimu galite rasti ir šio vadovo 1.2 skirsnyje („Uždirbau pinigų – ką daryti toliau?“)

**Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga**

**Financial-Legal
Literacy for
Europe**

FIN-LEG-LIT projektas; "Erasmus+" KA2; 2020-1-FR01-KA204-080562_Bendrai finansuoja Europos Sąjunga

Finansinio ir teisinio raštingumo vadovas Europai

4 DALIS – ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMAS KRIZINĖSE SITUACIJOSE

4.1. BŪKITE VISADA PASIRUOŠĘ NETIKĖTUMAMS

Gyvenimas kupinas nenuspėjamų įvykių, ypač finansų srityje. Pasiruošimas **krizėms** stabiliais ir finansiškai saugiais laikais gali padėti veiksmingai įveikti iššūkius ir net paversti juos galimybėmis. Kita vertus, jei krizė užklups nepasiruošus, sunkumus įveikti bus daug sunkiau.

Krizių gali būti įvairių, pavyzdžiui, galite prarasti darbą, gali prasidėti ekonominis nuosmukis arba pasaulinė pandemija, tokia kaip COVID-19. Norint veiksmingai įveikti tokias situacijas, būtina iš **anksto pasiruošti**. Tačiau pasirengti krizei sudėtinga, nes neįmanoma tiksliai nuspėti, kokia bus krizė ir kada ji įvyks. Kita vertus, jei visada būsite pasirengę, krizės laikas nebus toks svarbus.

Kadangi krizės gali būti įvairios, svarbu ruoštis **universaliai** – taip, kad būtų galima įveikti įvairių rūšių krizes. Ruošdamiesi lanksčiai galėsite įveikti įvairiausias susiklosčiusias situacijas.

Kaip jau minėta, **krizės** gali būti įvairios, pavyzdžiui, susijusios su sunkia asmenine finansine padėtimi, gali įvykti ekonomikos nuosmukis šalyje ar pasaulyje, kilti karas, pandemija ar stichinės nelaimės. Visos jos greičiausiai darys įtaką jūsų finansams. Krizės trunka **ribotą laiką**, todėl jūsų pagrindinis tikslas – užtikrinti savo finansinį saugumą visą šį laikotarpį. Tam jums reikia pajamų, kurias gautumėte iš ankstesnės arba dabartinės veiklos.

Paprasčiausia **taupyti pinigus ekonomikos klestėjimo laikotarpiu** ir panaudoti juos susidūrus su sunkumais. Tačiau krizės gali tęstis kelerius metus, todėl sunku sukaupti pakankamai lėšų, kad galėtumėte išsilaikyti tokį ilgą laikotarpį. Todėl ruošiantis krizei reikia **derinti įvairias strategijas**, o ne vien pasikliauti taupymu.

Krizinių situacijų metu galite turėti teisę gauti **valstybinės socialinės apsaugos sistemas** ar kitokias valstybės taikomų paramos mechanizmų išmokas. Tokiu laikotarpiu svarbu turėti oficialią darbo sutartį ir pilną socialinį draudimą. Tai gali suteikti gyvybiškai svarbią paramą sunkiose situacijose.

Ruošdamiesi krizei, **pirmiausia įvertinkite savo išlaidas** – pinigus, kuriuos išleidžiate. Jūsų išlaidos turėtų atitikti jūsų finansinę padėtį ir turėtumėte jas tinkamai valdyti. Ekonominio klestėjimo laikais pagunda išleisti daugiau ir nusipirkti geresnį automobilį ar didesnį butą gali būti didelė. Tačiau palankiais finansiniais laikais būtina apsvarstyti, kaip tvarkysite savo finansus, jei ekonominė padėtis pablogėtų.

Prieš imdami didelę paskolą, pavyzdžiui, didesniame nekilnojajamajam turtui įsigyti, **apsvarstykite, ar galėsite grąžinti skolą įvairiais atvejais**, pavyzdžiui, netekę darbo, gaudami mažesnę atlyginimą ar pakilus palūkanų normoms. Pasikonsultuokite su kredito įstaiga arba skolintoju, kad jis jums sumodeliuotų šias situacijas. Sprendimus dėl išlaidų priimkite vadovaudamiesi pesimistiniu, o ne optimistiniu scenarijumi. Apsvarstykite, kaip valdysite savo išlaidas, jei jūsų pajamos sumažės 30 ar 50 proc.

Jei vadovausitės **pesimistiniu scenarijumi** valdydami savo **išlaidas**, krizės atveju sunkumus įveiksite lengviau. Be to, turėsite daugiau pinigų taupymui, investavimui ar skolinimui. Sukaupę finansinę rezervą gerais laikais, galėsite efektyviau valdyti savo išlaidas ir turėsite didesnę rezervą ekonominio nuosmukio metu.

Svarbu nepamiršti, kad klestėjimo laikais žmonės dažnai būna **pernelyg optimistiški**. Tačiau jūsų tikslas turėtų būti užtikrinti savo finansų stabilumą visą gyvenimą, o ne tik tada, kai ekonomika klesti.

Turėtumėte susikurti **finansinį rezervą**, kurio dėka galėtumėte gyventi **bent kelis mėnesius** net ir staiga praradę pajamas. Gali nutikti daug nenumatytų dalykų, dėl kurių liktumėte be pajamų. Pavyzdžiui, galite netekti darbo arba turėti sveikatos problemų. Todėl tokio rezervo sudarymą įtraukite į savo prioritetus ir kiekvieną mėnesį atidėkite tam tikrą pinigų sumą. Apskaičiuokite, kiek kiekvieną mėnesį turėtumėte atidėti, kad per nustatytą laikotarpį suformuotumėte minėtą rezervą.

Toliau pateiktoje lentelėje nurodyta rekomenduojama finansinio rezervo suma, apskaičiuota atsižvelgiant į jūsų mėnesio išlaidas. Nieko tokio, jei negalite greitai pasiekti norimo tikslo. Turėti bent šiek tiek santaupų yra geriau nei jų neturėti iš viso, ypač, jei tinkamai jas valdysite.

11 lentelė. Finansinio rezervo (finansinės pagalvės) dydis

Įprastinės mėnesio išlaidos	Finansinis rezervas (3 mėnesių)	Finansinis rezervas (6 mėnesių)
500 €	1 500 €	3 000 €
1 200 €	3 600 €	7 200 €
2 700 €	8 100 €	16 200 €

Kadangi negalite tiksliai numatyti krizės pobūdžio, **dalį rezervo** verta laikyti **banko sąskaitoje, o dalį – grynaisiais pinigais**. Gryniesiems pinigais gali būti patikima atsiskaitymo forma kritinėse situacijose, kai elektroniniai mokėjimai gali būti sutrikę. Vis dėlto, saugumo sumetimais geriau nelaikyti didelių pinigų sumų grynaisiais pinigais.

Turėkite pakankamai grynųjų pinigų išlaidoms padengti trumpuoju laikotarpiu, jei dėl krizės sutriktų elektroninė bankininkystė, kredito kortelės ar nebegalėtumėte išsiimti pinigų bankomatuose. Jei kišenėje turėsite tik nedidelę grynųjų sumą, pavyzdžiui, 10 eurų, negalėsite nusipirkti net būtiniausių dalykų.

Svarbu ne tik turėti finansinį rezervą, bet ir **diversifikuoti pajamų šaltinius**. Pavyzdžiui, galite nuomoti automobilių stovėjimo aikštelę, laikyti bites ir pardavinėti medų, dirbti nuotoliu, nuomoti kambarį savo bute ar name, kad prireikus gautumėte papildomų lėšų. Tai gali būti vertinga parama krizės metu. Šie **papildomi pajamų šaltiniai** gali būti suderinti su jūsų nuolatiniu darbu arba juos galite susikurti kilus krizei.

Kitas svarbus aspektas – turėti vietą, kurioje galėtumėte **patys pasigaminti maisto**. Pavyzdžiui, jei paveldėjote nedidelį namelį su sodu, tai gali būti puiki parama krizės metu. Jei galite patys auginti maistą ir turite namelį kaime, tai gali būti nepaprastai naudinga sunkiais laikais. Net jei gyvenate mieste, gyvenimo kaime patirtis tikrai gali praversti.

Be to, priklausomai nuo vietovės, kurioje gyvenate, galite daugiau laiko praleisti rinkdami uogas, žvejojami, rinkdami žoleles arbatai ar vaistinius augalus, taip dar labiau padidindami savo **savarankiškumą krizės metu**. Tokia veikla ne tik taupo jūsų finansus ir didina savarankiškumą, bet ir prisideda prie jūsų emocinės ramybės, kai jos labiausiai reikia. Ši veikla ar veiklos gali tapti ir papildomu jūsų pajamų šaltiniu.

4.2. KAIP ELGTIS PRASIDĖJUS DIDELIAM EKONOMIKOS NUOSMUKIUI

Krizės metu pinigų valdymas reikalauja kitokio požiūrio nei įprastu ekonominiu laikotarpiu. Krizės metu pirmenybę reikėtų teikti būtiniausioms išlaidoms, pavyzdžiui, būstui, maistui ir sveikatos priežiūrai, ir sumažinti arba atsisakyti nebūtinausių išlaidų, pavyzdžiui, pramogų ar ėjimo į kavines. **Krizės metu padidėja įvairios rizikos**, keliančios grėsmę jūsų asmeniniams finansams. Nors šios rizikos egzistuoja nuolat, krizinė situacija padidina neigiamų įvykių tikimybę. Pavyzdžiui, gali padidėti tikimybė, kad neteksite darbo ar bus sutrumpintos jūsų darbo valandos. Jūsų investicijos gali prarasti vertę dėl kainų kritimo ar infliacijos. Krizės metu suaktyvėja nusikalstama veikla, todėl padidėja tikimybė tapti sukčiavimo ar apgavysčių auka. Vyriausybė taip pat gali sumažinti programas ir paramos mechanizmus, siekdama taupyti valstybės finansus.

Tokiose situacijose **išlikti ramiam** sudėtinga, tačiau tai pirmas žingsnis, padedantis įveikti stresą, kylantį dėl sunkių ekonominių sąlygų. Svarbu suvokti, kad **sunkūs laikai – tik laikinas reiškinys** ir po kiek laiko situacija pasitaisys. Jei nerimaujate dėl savo emocinės pusiausvyros dėl krizės sukkelto streso, **apsvarstykite galimybę kreiptis profesionalios pagalbos**. Naudingos informacijos, kaip spręsti krizinę situaciją, galite rasti ir 2.5 skyriuje („Asmeniniai finansiniai sunkumai – veiksmai ir sprendimai“).

Jei pavyko sukaupti **finansinį rezervą**, nereikėtų iš karto pulti jo naudoti. Pirmiausia reikėtų **sudaryti planą, kaip panaudoti mažiausiai pinigų nenumatytiems atvejams**. Finansinio rezervo lėšos skirtos užtikrinti saugumą sunkmečiu, todėl naudokite jas protingai ir atsižvelkite į galimą krizės trukmę. Plano sudarymas yra esminis žingsnis siekiant stabilizuoti savo finansinę padėtį ir įveikti krizės laikotarpį. **Santaupas naudokite strategiškai** – kaip priedą prie mėnesio biudžeto, kad galėtumėte padengti būtiniausias išlaidas, o ne tam, kad išlaikytumėte iki krizės buvusį išlaidų lygį. Nustatant mėnesio biudžetą reikėtų numatyti tik tas išlaidas, kurių negalima sumažinti ir kurios būtinos svarbiausiems poreikiams patenkinti. Reikėtų vengti nereikalingų išlaidų, susijusių su kelionėmis, maitinimusi ir pramogomis. Jei būtina, persikėlus į mažesnę būstą, galima sumažinti net nuomos išlaidas.

Ekonominės krizės metu ieškokite **papildomų pajamų šaltinių**, pavyzdžiui, **papildomo darbo** ar **laisvai samdomo** darbo. Taip pat galite parduoti nereikalingus daiktus išpardavimuose ar interneto platformose ir taip gauti papildomų pajamų. Taip galite net atsikratyti nereikalingų daiktų ir išsivalyti namus.

Jei reikia, nedvejokite **kreiptis pagalbos** dar prieš situacijai tampa kritinei. Nelaukite iki paskutinės akimirkos. Vietoj to pasikonsultuokite su paramos organizacijomis ar valstybinėmis institucijomis, kurios galėtų padėti konkrečioje situacijoje. Pavyzdžiui, galbūt galėsite susitarti dėl **mokesčių mokėjimo atidėjimo ar išdėstymo laike**, su banku aptarti **kredito** grąžinimo sąlygas ar tiesiog nueiti į labdaros valgyklą. Galite derėtis ir su **paslaugų teikėjais** dėl mažesnių kainų arba skolų (jei tokių yra) atidėjimo.

Ekonominės krizės metu labai svarbu **tinkamai apsipirkinėti**. Ieškokite **pigesnių alternatyvų** ir venkite nereikalingų išlaidų prabangos prekėms bei paslaugoms. Vis dėlto nereikėtų **kreipti dėmesį vien į** perkamų prekių ir paslaugų **kainą**. Nebrangių prekių ir paslaugų **kokybė** gali būti tokia, kad galiausiai gali tekti sumokėti dvigubai, kad nusipirtumėte tai, ko norėjote. Pirmenybę teikite būtiniausių prekių pirkimui ir taupykite, pavyzdžiui, pirkdami dideliais kiekiais arba naudodamiesi nuolaidų kuponais. Be to, iš naujo įvertinkite savo gyvenimo būdą ir apsvarstykite galimybę atitinkami sumažinti išlaidas. Tai ilginiui gali padėti daug sutaupyti.

Mažindami maisto švaistymą ir taupydami energiją namuose galite ne tik palengvinti gyvenimą krizės metu, bet ir susikurti naują tvarką bei rutiną, kuri teiks naudos ne tik trumpuoju, bet ir ilguoju laikotarpiu. Vertėtų pamąstyti ir apie **autonominius energijos gamybos** įrenginius, nes jie gali užtikrinti stabilų energijos šaltinį su fiksuotomis pradinėmis investicijomis. Atsižvelgdami į šiuos dalykus, prisidėsite ne tik prie savo asmeninių finansų, bet ir prie svarbių bendrų tikslų – **aplinkos tausojimo** ir **maisto saugumo** tikslų.

Finansinius sunkumus galima spręsti įvairiai, todėl turėtumėte būti lankstūs ieškodami ir taikydami jums tinkamas priemones. Pavyzdžiui, kai kas **keliauja į šalis, kuriose pragyvenimo išlaidos yra mažesnės**, ir ten praleidžia žiemą ar net ilgesnį laikotarpį. Praleisdami žiemą ten, kur nėra šildymo išlaidų, galite sutaupyti šioje srityje. Tai kartu gali būti ir jūsų atostogos. Išvykę turite ir galimybę išnuomoti savo butą ar namą, o tai atneštų papildomų pajamų į jūsų biudžetą. Taip galite sušvelninti ar įveikti savo finansinius sunkumus.

Be to, krizę įveikti kartu su kitais gali būti lengviau. **Bendradarbiavimas** su šeima, draugais ir kitais žmonėmis gali būti itin naudingas. Pavyzdžiui, galite **sumažinti savo išlaidas** kartu važiuodami automobiliu, dalydamiesi būstu ar dalydamiesi prenumeratos išlaidomis.

Jei būtina, galite imti **paskolą arba refinansuoti** jau esamą, jei radote paskolą su priimtina palūkanų norma ir tinkamomis sutarties sąlygomis. Refinansuodami paskolą įsitikinkite savo sprendimo teisingumu, nes, pavyzdžiui, paskolos su didelėmis palūkanomis ėmimas gali dar labiau pabloginti padėtį.

Finansų krizės metu išsaugoti darbo vietą tampa dar svarbiau. Jei turite **darbą**, imkitės priemonių jam ir savo pajamoms apsaugoti. Pavyzdžiui, galite tobulinti savo **darbo įgūdžius** ar prisiimti **papildomų pareigų**, kad darbdaviui būtumėte dar vertingesni. Įgydami naujų įgūdžių, reikalingų sudėtingose sąlygose, padidinsite savo galimybes įsidarbinti ir apsisaugoti nuo galimo atleidimo iš darbo ar darbuotojų skaičiaus mažinimo. Atvirai bendraukite su darbdaviu apie savo pasirengimą prisitaikyti prie kintančių aplinkybių.

Natūralu, kad finansų krizės metu nerimaujate dėl savo **investicijų**, tačiau neturėtumėte impulsyviai reaguoti į trumpalaikius rinkos pokyčius. Verčiau pasikonsultuokite su finansų patarėju, kuris galėtų objektyviau pažvelgti į jūsų portfelį ir padėti įveikti neapibrėžtumo laikotarpį. Nors krizės metu rinka svyruoja, labai svarbu nepamiršti savo ilgalaikių tikslų ir atsispirti pagundai drastiškai keisti savo investicijas. Reikėtų laikytis savo strategijos ir nereaguoti į krizines situacijas perdėtai. Domėkitės ekonomikos pokyčiais ir rinkos tendencijomis, tačiau neleiskite, kad nuolat kintančios naujienos lemtų jūsų sprendimus. Krizės metu išlikite kantrūs ir drausmingi, susikurkite potencialą augti ir finansiškai atsigausti, kai padėtis stabilizuosis.

Nedvejokite kreiptis profesionalių patarimų į finansų ekspertus, pavyzdžiui, finansų konsultantus, bankininkus ar visuomenines organizacijas bei institucijas. Jie gali suteikti svarbios informacijos ir žinių, kurios padės jums priimti pagrįstus finansinius sprendimus.

Apskritai savo **finansiniam stabilumui** krizės metu **turėtumėte pasiruošti dar prieš** krizę. Jei nepasirengsite iš anksto, priemonės, kurių imsitės jau krizės metu, bus tik neatidėliotinos priemonės, galinčios tik sušvelninti krizės poveikį. Daug veiksmingiau yra tinkamai valdyti savo finansus ekonomikos augimo laikotarpiu. Tuomet krizės laikotarpiu reikės tik šiek tiek pakoreguoti savo asmeninių finansų valdymą ir galbūt net galėsite pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis (žr. 4.3 skyrių „Galimybės krizės metu“).

4.3. GALIMYBĖS KRIZĖS METU

Finansinės ar ekonominės krizės gali turėti įvairių neigiamų padarinių, pavyzdžiui, galite netekti darbo, gali sumažėti jūsų pajamos, galite prarasti investuotus pinigus. Vis dėlto, **krizinės situacijos gali sukurti ir galimybių**, kurioms turėtumėte pasiruošti. Pavyzdžiui, finansinio nuosmukio metu tam tikras turtas gali būti nepakankamai įvertintas ir atsiranda galimybė **įsigyti akcijų, obligacijų ar kito turto už mažesnę kainą**. Galiausiai ekonomikai atsigavus, šių investicijų vertė gali padidėti, o tai lemia didesnę grąžą.

Kita potenciali galimybė – finansų krizės metu **centriniai bankai gali sumažinti palūkanų** normas, kad paskatintų išlaidas ir investicijas. Tai gali **atpiginti skolinimąsi** ir padėti sumažinti hipotekos, kredito kortelių skolos ir kitų paskolų kainą. Be to, finansų krizės metu pardavėjai, siekdami padidinti pardavimus, **gali sumažinti prekių ir paslaugų kainas** ir taip suteikti galimybę įsigyti prekių už mažesnę kainą. Taip pat galite turėti **daugiau laiko įgyti naujų įgūdžių ar siekti išsilavinimo**, kuris ateityje gali pagerinti darbo perspektyvas arba padidinti pajamas. Be to, krizės metu **vyriausybės gali teikti finansinę pagalbą** ar kitokią paramą, kad padėtų tiems, kurie susiduria su finansinėmis problemomis. Turėtumėte panagrinėti visas šias galimybes ir pasinaudoti tomis, kurios leistų jums sėkmingai įveikti krizę.

Vis dėlto, finansinio nuosmukio metu **investuokite atsargiai ir daugiausia dėmesio skirkite turtui, kuris gali atlaikyti ekonominius sunkumus**. Nors nė viena investicija nėra visiškai garantuota, kai kurios investicijos atsparesnės ekonomikos svyravimams. Pavyzdžiui, vyriausybės išleistos obligacijos yra palyginti saugi investicija, nors gali būti ir taip, kad krizės laikotarpiu investuotojams mokamos palūkanos gali būti nepatrauklios neprofesionaliems investuotojams.

Skirtingos pramonės šakos išgyvena krizes geriau nei kitos. Tai žinodami galite investuoti į sąlyginai **saugesnes akcijas**, išleistas įmonių, kurias mažiau veikia ekonomikos nuosmukis. Jų produktai ar paslaugos yra būtini visuomenei arba turi didelę paklausą nepriklausomai nuo ekonominių sąlygų, pavyzdžiui, sveikatos priežiūros, vartojimo prekių ir komunalinių paslaugų srityse.

Kitas pasirinkimas – **dividendinės akcijos**, kurios gali užtikrinti nuolatinį pajamų srautą finansinio nuosmukio metu. Įmonės, kurios nuolat moka dividendus, paprastai yra stabilesnės. Pavyzdžiui, yra bendrovių, kurios vadinamos „dividendų aristokratais“. Jos nuolat moka ir didina dividendus savo akcininkams (pavyzdžiui, 25 ar daugiau metų iš eilės).

Kad būtų laikoma „dividendų aristokrata“, bendrovė turi atitikti ir kai kuriuos kitus kriterijus. Investuotojams jos gali būti patrauklios, nes užtikrina patikimą pajamų srautą net ir ekonominio neapibrėžtumo laikotarpiams.

Krizės metu **nekilnojamojo turto** kainos taip pat gali būti labai patrauklios. Krizės metu gali sprogti ir susidaręs nekilnojamojo turto burbulas, o nekilnojamojo turto kainos smarkiai kristi. Galbūt tai galėtų būti proga įsigyti pirmąjį butą arba namą. Jei svarstote galimybę imti paskolą nekilnojamajam turtui įsigyti, žinokite, kad nors daugelis kredito įstaigų krizės metu gali sumažinti skolinimą, vis dėlto, gali būti kredito teikėjų, norinčių pasinaudoti rinkos situacija, kai kiti neskolina. Tokie kredito teikėjai gali būti suinteresuoti įeiti į rinką arba išplėsti savo dalį joje, siūlydami kreditus patraukliomis sąlygomis. Jei finansiškai jaučiatės užtikrinti ir ketinate krizės metu imti paskolą, ieškokite minėtų kredito teikėjų. Beje, finansų krizė nebūtinai garantuoja nekilnojamojo turto kainų kritimą. Tiesą sakant, gali būti priešingai, priklausomai nuo krizės pobūdžio ir vyriausybių bei centrinių bankų įgyvendinamų priemonių krizei įveikti.

Norint veiksmingai investuoti krizės laikotarpiu, svarbu konsultuotis su šios srities **profesionalais**. Sutelkę dėmesį į turtą, kuris gali būti atsparesnis ekonominių iššūkių akivaizdoje, galite apsaugoti savo finansus ir atlaikyti finansinio nuosmukio laikotarpį.

Kita vertus, finansų **krizė suteikia galimybę iš naujo įvertinti prioritetus** ir **ateityje priimti geresnius finansinius sprendimus**. Krizės patirtis gali paskatinti jus geriau valdyti savo išlaidas ir ilgainiui išsiugdyti tvirtesnę finansinę drausmę. Pasinaudokite šia galimybe, nes krizės metu išmoktos pamokos jums pravers ateityje.

Kad galėtumėte pasinaudoti krizių metu atsiradusiomis galimybėmis, reikėtų kaupti ne tik finansinį rezervą, bet ir sukaupti **galimybių fondą**. Sakoma, kad tam tikrose krizinėse situacijose „grynieji“ gali tapti „karaliais“. Krizės metu turėdami laisvų pinigų, galite pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis. Tačiau tai nėra garantuota taisyklė. Krizės metu infliacija taip pat gali būti didelė, ir sukauptų pinigų vertė gali sumažėti, o toks kaupimas gali neigiamai paveikti jūsų finansus.

Daugiausia galimybių atsiranda tada, kai krizė pasiekia savo giliausią tašką. Todėl labai svarbu kruopščiai įvertinti, kada investuoti savo pinigus ir pasinaudoti šiomis galimybėmis. Be to, būkite atsargūs ir **neskirkite investicijoms per didelės savo finansų dalies** – juk turite išsilaikyti visą krizės laikotarpį. **Per ankstyvas** investavimas ir priverstinis investicijų pardavimas krizei dar pagilėjus gali būti pražūtingas jūsų asmeniniams finansams, o netinkamas galimybių įvertinimas gali tik dar labiau apsunkinti padėtį. **Nenaudokite savo finansinio rezervo investicijoms**, net jei pagunda būtų labai didelė.

Taip pat atsižvelkite į tai, kad **krizės metu investavimo rizika yra dar didesnė** nei įprastais ekonominiais laikotarpiais. Todėl svarbu laikytis visų taisyklių, susijusių su investicinio portfelio diversifikavimu. Taip pat būtina pasiruošti ir galimoms papildomoms išlaidoms, kurių gali prireikauti kai kurios investicijos, kol jos pradės generuoti pajamas. Pavyzdžiui, jei nusprendėte investuoti į nekilnojamąjį turtą kainų kritimo metu ir jį išnuomoti, dėl sumažėjusios paklausos gali prireikti kelerių metų, kol rasite nuomininkų. Net jei nuomininkus rasite, nenuspėjama krizinė situacija kels papildomų rizikų, pavyzdžiui, nuomininkai nemokės nuomos mokesčio. Įmonės, į kurias investuojate, krizės laikotarpiu taip pat susiduria su didesne rizika, todėl investuojant tokiu metu nereikėtų vadovautis perdėtu optimizmu.

Konsultuotis su finansų specialistais ypač svarbu, jei investuojate krizės laikotarpiu, nes rinkoms didelę įtaką daro ir neracionalus investuotojų elgesys, pavyzdžiui, panika. Todėl turėtumėte konsultuotis su tais, kurie puikiai supranta, kaip geriausia investuoti esant tokioms aplinkybėms ir kaip reaguoti į įvairius rinkos sukrėtimus.

Jei tai pirmoji finansinė **krizė**, su **kuria** susidūrėte, ji greičiausiai bus tik **mokymosi platforma**, leidžianti kaupti patirtį, o ne pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis. Tačiau ekonomika yra cikliška, joje būdingi pakilimai ir nuosmukiai, kurie gali turėti didelės įtakos jūsų asmeniniams finansams. Mokydamiesi iš ankstesnių krizinių situacijų galite geriau pasirengti tam, kas laukia ateityje (žr. 4.4 skyrių „Krizei pasibaigus“).

4.4. KRIZEI PASIBAIGUS

Gali būti sunku suprasti, ar finansinė ar ekonominė krizė jau baigėsi. Vis dėlto, yra tam tikrų **požymių, rodančių**, kad **krizės pabaiga** artėja. Vienas iš pagrindinių artėjančios krizės pabaigos rodiklių yra **didėjantis ekonomikos augimas**. Tai galima įvertinti pagal tokius rodiklius, kaip BVP augimas, užimtumo lygis ir vartojimo išlaidos. Be to, ženklais, rodančiais, kad krizė pradeda mažėti, gali būti ir **akcijų rinkos** rezultatų, palūkanų normų ir kreditų prieinamumo **augimas**. Kai kurių **konkrečių pramonės šakų**, kurios smarkiai nukentėjo nuo krizės, pavyzdžiui, būsto ar gamybos sričių, atsigavimas taip pat gali rodyti, kad krizė baigiasi. Kad krizė baigiasi, galite pajusti ir iš **žiniasklaidos**, kuri būtinai apie tai praneš.

Vis dėlto, svarbu prisiminti, kad krizės pabaiga **gali būti lėtas ir laipsniškas** procesas, o pakeliui gali pasitaikyti ir papildomų ekonominių sunkumų. Todėl turėtumėte **išlikti budrūs** ir tęsti krizės laikotarpiu taikytą finansinę **drausmę** tol, kol įsitikinsite, kad sunkūs laikai praėjo.

Krizinė situacija gali išeikvoti jūsų finansus ir išsekinti jus fiziškai bei emociškai. Todėl labai svarbu **skirti laiko atsigauti** po sunkaus darbo ir finansų valdymo krizės metu. Patys turite nuspręsti, kaip geriausiai atgauti formą – atostogauti, sportuoti, skaityti knygas, žiūrėti filmus ar užsiimti kita jūsų mėgiama veikla. Šis poilsio laikotarpis ne tik padės atsigauti, bet ir leis apmąstyti sunkumus ir iššūkius, su kuriais susidūrėte, nuspręsti, kokia kryptimi norite eiti toliau.

Krizė gali iš esmės pakeisti sąlygas, kuriose gyvenate ar dirbate. Todėl, sunkmečiui pasibaigus, turite iš naujo įvertinti, kas geriausia jums ir jūsų finansams. Ar verta tęsti darbą pas tą patį darbdavį, ar laikas pradėti savo verslą? Gal reikėtų patobulinti savo produktus ar paslaugas? Labai svarbu skirti laiko šiems klausimams, nes nuo to priklausys jūsų ateities kelias ir tai, kur nukreipsite savo darbinę energiją bei tvarkysite asmeninius finansus. Tai yra jūsų **strateginis ateities planas!**

Nusprendę, ką daryti toliau, ir pradėję veiklą, pradėkite galvoti, kaip **papildyti** per krizę išeikvotą **rezervą**. Nors apskritai ekonomika yra cikliška ir didelės ekonominės krizės turi tendenciją nepasikartoti iš karto viena po kitos, tikrovė gali būti kitokia. Ekonomikos nuosmukis, pandemijos, karai – daug kas gali nutikti, jau nekalbant apie tai, kad niekada negalite būti tikri dėl savo paties situacijos. Todėl atsargų papildymas turėtų būti vienas iš jūsų prioritetų krizei pasibaigus.

Jei paėmėte paskolą ar kelias paskolas, kad lengviau įveiktumėte krizę, būtina **pirmenybę teikti skolos grąžinimui ir mažinimui**, kad stabilizuotumėte savo finansinę padėtį ir

sumažintumėte palūkanų mokėjimus. Tačiau gali būti, kad krizės metu palūkanų normos buvo santykinai mažos, priklausomai nuo krizės pobūdžio ir taikytų kovos su ja priemonių. Jei krizės metu jūsų paimtos paskolos palūkanų norma maža, turėtumėte pagalvoti, ar verta paskolą grąžinti anksčiau termino. Jei turite paskolą su maža palūkanų norma, galbūt naudingiau ją išsaugoti, o savo pinigų panaudoti kitiems tikslams.

Jei krizės metu veiksmingai valdėte savo finansus, gali būti, kad įsigijote tam tikro turto (pavyzdžiui, profesinės veiklos priemonių, nekilnojamojo turto, akcijų), patobulinote profesinę kvalifikaciją, suteikėte ar gavote paskolą arba ėmėtės kitų veiksmų, kurie leido

įveikti krizę ar net pasinaudoti jos metu atsiradusiomis galimybėmis. Dabar **laikas apsvastyti, kaip geriausiai pasinaudoti krizės** laikotarpiu **priimtais sprendimais**.

Jei per krizę įsigijote akcijų, apsvastykite ir pasikonsultuokite su finansų specialistais, kada geriausia šias akcijas parduoti. O gal geriau jas pasilikti ir, pavyzdžiui, reguliariai gauti dividendus. Bet kuriuo atveju turėtumėte **peržiūrėti savo investicijų portfelį** ir pritaikyti jį kylančiai ekonomikai, o ne krizės laikotarpiui. Jei įgijote naujų profesinių įgūdžių, pasinaudokite galimybe gauti iš jų kuo daugiau naudos, nes ekonomika atsigauna, didėja paslaugų ir prekių paklausa, taip pat kyla įvairių rūšių turto – nuo akcijų iki nekilnojamojo turto – kainos.

Mokymasis iš krizinių situacijų yra labai svarbus jūsų asmeniniams finansams ilguoju laikotarpiu. Todėl skirkite laiko atsigręžti atgal ir pagalvoti, **kas buvo gerai ir kas blogai**. Ar buvote pakankamai pasirengę krizei? Kurie jūsų sprendimai buvo veiksmingiausi, o kur susidūrėte su sunkumais? Gyvenime būna daug krizių, todėl svarbu kuo anksčiau padaryti išvadas, kad kitos krizės metu pastaroji jums taptų galimybe, o ne katastrofa.

Geriausia būtų **viską užsirašyti** popieriuje ar kompiuterio faile, kad nepamirštumėte išmoktų pamokų. Nemanykite, kad viską, ką išmokote – „atsiminsite“ ir nėra reikalo visa tai užsirašyti. Esame užmaršūs, todėl būtų nenaudinga prarasti tai, ką išmokote, ir ateityje tuo nepasinaudoti. Sunkmečiu išmoktos pamokos ne tik padės jums pasirengti kitam ekonomikos nuosmukiui, bet ir leis panaudoti šią patirtį ekonominio pakilimo laikotarpiu.

Sudarykite **lentelę**, kurioje nurodytumėte „**kas pavyko**“, „**kas nepavyko**“ bei surašykite savo **pastabas ir sprendimus**. Įvertinkite, ar krizės metu buvo verta pirkti akcijas, automobilį, nekilnojamąjį turtą arba investuoti į savo išsilavinimą. Apsvarstykite, ar buvo verta keliauti į šalis, kuriose pragyvenimo išlaidos yra mažesnės, kad sutaupytumėte pinigų, kuriuos kitu atveju būtumėte išleidę savo šalyje (šildymas, elektra, maistas, dujos ir pan.). Šioje lentelėje paaiškinkite, kodėl, jūsų nuomone, jūsų atitinkami veiksmai buvo teisingi arba neteisingi bei ką ateityje darytumėte kitaip.

